

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Agresivita a šikana u školní mládeže

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:
Bc. Michal Somr

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Agresivita a šikana školní mládeže“, zpracoval samostatně a použil jsem jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 2.3.2010

Bc. Michal Somr

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Bc. Michal Somr

OBSAH

ÚVOD	2
1. AGRESIVITA a ŠIKANA	4
1.1. Agresor a oběť	6
1.2. Skupina a šikana	10
1.3. Projevy a znaky šikany a agrese	11
1.4. Formy agrese a šikany	14
1.5. Stádia šikanování	15
2. PŘÍČINY AGRESE A ŠIKANY	18
2.1. Vliv médií	20
2.1.1. Učení a nápodoba	22
2.1.2. Kyberšikana	24
2.2. Alkohol a jeho vliv na mládež	26
2.3. Vliv vrstevníků	27
2.4. Rodina	29
2.5. Škola	31
3. NÁSLEDKY AGRESE A ŠIKANY	33
3.1. Následky u skupiny	34
3.2. Následky u obětí	35
4. POMOC	38
4.1. Diagnostika a vyšetřování	38
4.2. Náprava	42
4.3. Pomoc rodičů a školy	45
5. PREVENCE	49
5.1. Primární, sekundární a terciální prevence	52
5.2. Projekty, organizace a opatření prevence šikany	54
5.2.1. Školy a školská zařízení v prevenci šikanování	56
5.2.2. Školní program proti šikanování	58
5.3. Nízkoprahové kluby	59
5.3.1. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Prostějov	60
6. LEGISLATIVA	68
6.1. Školní oblast	69
6.2. Oblast trestního práva	72
6.3. Oblast občanského práva	75
7. EMPIRICKÁ ČÁST	80
7.1. Metoda průzkumu	80
7.2. Analýza zjištěných výsledků a jejich hodnocení	81
ZÁVĚR	90
RESUMÉ	92
ANOTACE	93
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	94
PŘÍLOHY	96

ÚVOD

Od nejstaršího období lidského vývoje až po současnost se lidé ve svém životě a činnosti setkávají s nejrůznějšími obtížemi. Lidská existence je nepředstavitelná bez situací, které označujeme jako náročné, svízelné, konfliktní, stresující, frustrující a zátěžové. Ať už jsou nazývány jakkoli, mají společný jednotící znak. K jejich zvládnutí člověk nevystačí s dosavadními navyklými způsoby reakce. Znamenají totiž značné porušení rovnováhy s prostředím, což vyžaduje výraznou aktivizaci fyzických a psychických sil a mnohdy i zásadní změnu životního stylu a způsobu.

V naší společnosti přibývá v poslední době násilí. Jeho četnost a ničivost je alarmující. Objektem násilí je čím dál častěji jedinec slušný, kvalitní, nositel toho, co dobrého civilizace přinesla. Ten o kom se dá říci, že je nositelem normality nebo dokonce lidské optimality. Dalším objektem bývá jedinec s vyšší hladinou úzkosti nebo potomci neagresivních nebo příliš úzkostných rodičů. Agrese a šikana nejsou jen záležitostmi dospělých, ale dnes i záležitostmi dětí. (*Erb, H., Praha, 2000, s. 122*)

Demokracie ve společnosti stojí a padá s rovnoprávností vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. V tomto smyslu je šikanování zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie. Virus šikanování napadá totiž právě skupiny, a to i ty nejmenší, kde jsou vztahy mezi členy rovnocenné a takové by měly zůstat. Tyto skupiny utváří „nervový systém“ demokratické společnosti a my se v nich pohybujeme v průběhu celého života.

Šikanování je všude přítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.

Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.

Epidemický výskyt agrese a šikany ve školním prostředí souvisí i s vlivy ve společnosti. Škola je, ať chceme nebo nechceme mikromodelem společnosti. Odráží poměrně věrně, jak to ve společnosti vypadá. Při nejlepší vůli nemůžeme odstranit

negativní vlivy zvenčí, můžeme k nim pouze přihlížet při hledání účinné ochrany dětí. Ze společnosti mohou však přicházet i pozitivní impulsy např. demokratizace společnosti požaduje, aby byly děti a jejich rodiče považováni učiteli v některých situacích za kompetentní partnery, nikoli jen za objekty výchovného působení. Sociální instituce jako školy nebo výchovné ústavy všude ve světě mají však značnou nepružnost, a tak často brání děti nejen před vlivy nebezpečnými, ale i před změnami k lepšímu.

Současná společnost dává lidem v nebyvalé míře svobodu k realizaci jejich myšlenek. Vytváří se tak prostor pro mnoho dobrých iniciativ, ale i pro konání zla. Nejuctívanějším kritériem úspěchu v naší společnosti se staly peníze, okázalý konzum a moc s nimi spojená. Má to nepochybně i své věcné důvody i některé příznivé účinky, třeba tlak na větší efektivitu práce. Přináší to však i prosazování morálky svobodné tržní soutěže do sociálních vztahů: kdy ten kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za kladný vzor. Nepředpokládá se existence vyšších morálních principů. Výsledkem je, že zárodečné podoby agrese a šikánování jsou přítomny prakticky všude. Je to norma vztahů ve společnosti, kdy je běžné, že silnější využívá slabšího. Agrese a šikana se nepovažuje za něco špatného, neboť podle uznávaných „mrvních“ měřítek si oběť za to může vlastně sama. Není dost sebejistá, agresivní, bezohledná, zkrátka nemá správné vybavení do současné doby.

Agrese a šikana nejen mladistvých je fenomén celosvětově vnímaný jako problém, protože ovlivňuje zdraví a kvalitu života nejen aktérů šikany a jejich blízkých, ale v důsledku možných negativních zdravotních, sociálních, ekonomických a bezpečnostních dopadů, které s agresí a šikanou souvisejí, se týká celé společnosti. Mezi významná nebezpečí, jež agrese a šikana představuje, patří změny základních životních hodnot, oslabování vůle, narušování mezilidských a rodinných vztahů, ohrožení pořádku ve městech, veřejného zdraví a bezpečnosti. Na jedné straně může tento problém evokovat pocity beznaděje a bezmoci, na druhé straně růst společenských nákladů. Z těchto důvodů je třeba řešit problém komplexně na základě dostupných vědeckých poznatků a metod osvědčených výzkumem a zkušeností.

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedinců svého druhu jako člověk“

Alexander Mitscherlich

Účelem této práce je přiblížit a nastínit problém dnešní dospívající mládeže v naší společnosti, což je stále stoupající agresivita a s ní spojená další rizika. Poukázat na možné druhy prevence, na příčiny vzniku agrese a šikany mezi mládeží. Tato práce má upozornit na možnosti pomoci obětem a poškozeným, boje proti tomuto nešvaru a s tím spojenou i legislativu. Také je potřeba připomenout, jak velký vliv má na zvládnutí agrese správná výchova, jak ze strany rodiny, tak ze strany školy.

Úkolem této práce je zjištění míry zkušeností dětí s agresivitou a šikanou, a to formou dotazníkové metody, porovnání statistických dat, analýzou dostupné literatury a také z vlastní praxe. Porovnat dnešní situaci s léty předešlými a zjistit, zda je rostoucí či klesající trend.

Z toho důvodu jsem si zvolil tři základní hypotézy, jejichž správnost hodlám ověřit:

H₁ - na chování dětí a mládeže, a s tím spojenou agresivitu, mají negativní vliv média

H₂ - dobrý vztah mezi dětmi a rodiči a více zájmu rodičů o své děti může ovlivnit míru agresivity a šikany

H₃ - agresivita a šikana se více vyskytuje mezi chlapci než mezi děvčaty.

1. AGRESIVITA A ŠIKANA

Agrese (z lat. *ad-gredior*, přistoupit blízko, napadnout) je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. Agrese, ať již fyzická či verbální, může vzniknout v afektu nebo se může jednat o agresi instrumentální - vedlejší produkt při dosahování jiných, neagresivních cílů (úmyslný faul při sportu). Sklon, tendence k útočnému jednání, to co vede jedince k agresi, které se transformuje do různých podob, se nazývá agresivita.

Rozeznáváme více typů agrese:

- myšlenková, verbální, fyzická
- afektivní, instrumentální

- přesunutá, zadržovaná
- zaměřená proti osobám, věcem, na jiný objekt, než podnětový
- šikana

Stupně agrese podle intenzity:

- I. **Hostilita** (nepřátelský postoj vůči druhým lidem – zřetelné projevy antipatie)
- II. **Verbální agrese** – přímá (nadávky, urážky), nepřímá (telefonáty, sms, dopisy), ideatorní (představa jak jedinec někomu vynadá, která se ventiluje navenek)
- III. **Brachiální agrese** – fyzická
 - autoagrese* – násilí zaměřené proti sobě (sebepoškozování, suicidiální pokusy)
 - heteroagrese* – násilí zaměřené navenek

(<http://cs.wikipedia.org/>)

Šikana je zvláštní případ agrese. Není provázena zlostí, cílem je ublížení, strategie k dokázání dominance a kontroly. Šikana – to je nemoc, nemoc toho, kdo šikanuje. Je to nemocné – tedy patologické chování. Při posuzování toho, co je a co není šikana, musíme mít na zřeteli především to, jak uvedené projevy působí na toho, komu jsou určeny, tedy na oběť šikany. Důležitým znakem šikany je nepoměr sil mezi agresorem a obětí. U šikany je typickým znakem samoučelnost převahy agresora nad obětí. To odlišuje šikanu od běžných „chlapeckých šarvátek“ mezi spolužáky. K tomu, abychom mohli hovořit o šikaně, musí existovat agresor, oběť a prostředí, ve kterém se šikana uskutečňuje. Šikanování je velice závažný, společensky nebezpečný jev, ohrožující oběť fyzicky, ale zejména psychicky. To jsou důvody, proč nesmíme šikanu přehlížet nebo zlehčovat. Šikanování je nutno chápat jako poruchu vztahů. A to nejen mezi agresorem a obětí. Šikana vzniká tam, kde existují ve skupině, ve třídě, nezdravé vztahy, kde je silná diference na silné a slabé.

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli, protože to bylo tabu. V socialistické armádě se existence šikany nesměla přiznat. Šikanování je vlastně zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu škol a školských zařízeních, v armádě, sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodině (zaměřena na neoblíbené dítě) či v zaměstnání (podle toho, zda je původcem kolega či nadřízený, mluvíme o mobbingu nebo bossingu).

V současné době se stále častěji píše a mluví o šikaně mezi školní mládeží, jež dovedou spolužáka různě ponižovat. Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje, zamyká v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo bránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. (*Říčan, P., Praha, 1995, s. 21,25,26*)

Šikana je problém, který vážně ohrožuje fyzické i duševní zdraví mladého člověka a má velmi vážné dopady i na „zdraví“ celých tříd a škol. Dříve či později se s ním setká v podstatě každá škola a každý pedagog. Jde jen o to, zda se jedná ze strany pedagogů o setkání vědomé, což je první předpoklad správné reakce.

1.1. Oběť a agresor

V každém z nás je agrese. Do vínku nám ji dala matka příroda. Nechybí-li nám v této výbavě i soucit, schopnost vcítění se do druhého, máme šanci, že nad námi nebude mít navrch. Že nám například nebude dělat radost ubližovat druhým.

Agresor

Pro aktéry šikany, respektive agresory je charakteristické, že jsou extrémně egoističtí a sebestřední, nejsou schopni vidět utrpení druhého, mají pocit, že to všechno

je zábava. Strach v očích oběti, to, že ji mají ve své moci, je pro ně vzrušující. Je to slast, kterou potřebují opakovat a postupně i zvyšovat. Osobnosti agresorů jsou často nejen duchovně a mravně, ale i psychicky nezralé. Může to mít i souvislost s výskytem těžké citové deprivace v rodině či náhradní rodinné výchově. Vždy se u nich registruje nápadná krutost, tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti a masivní touha po moci.

Základní typy agresorů:

1. typ

První z nich je primitivní, brutální, hrubý, impulsivní, se silným energetickým přetlakem na první pohled grázlík, který druhé zastrašuje. Má kázeňské problémy, narušený vztah k autoritě, někdy zapojený do gangů páchající trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. I jeho rodiče jsou spíše lidé s násilnými sklony. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ

Druhý typ je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Na první pohled nic nenasvědčuje tomu, že by nebyl v pořádku. Násilí a mučení je cílené a rafinované. Oběť trápí většinou někde stranou, třeba na záchodě, aby ho druzí neviděli. Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

Třetím typem agresora je žák oblíbený, vlivný, s dobrým prospěchem, s výborným sociálním chováním. Umí si získat kantory, je vlivný, zábavný, optimistický, dobrodružný, rád pořádá "představení" s obětí a občas k tomu má i "své" lidi. Šikanuje

pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky. V jeho rodině není na první pohled znát zřejmá patologie, rodiče ho mají rádi, "pouze" jsou hodně zaměřeni materiálně a konzumně, v rodině chybí duchovní a morální rozměr.

(Kolář, M., Praha, 1997, s.55,56)

Oběť

Obecně lze říci, že i oběť se dá vytipovat. Ohroženější a rizikovější bývají většinou děti z rodiny, kde chybí otec nebo kde je hyperprotektivní výchova, v rámci které se dítěti "umetá cestička" a kdy jej většinou matka svou péčí svazuje. Ale obětí se může stát za určitých okolností každý, třeba jen tím, že se nějak odlišuje. Existuje nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk. Děti, které to dělají, nejsou nenormální, jsou to obyčejní kluci a holky, "jen" více sebestřední. Svou roli tu hrají i velmi silné davové fenomény, vliv médií, přemíra násilí v nich, které v člověku posiluje jeho slabá místa a může jej vyprovokovat k napodobování. Nelze opomenout ani vliv společnosti, ve které se uplatňují hodnoty zaměřené na prosazení se, na agresivitu, ve které je hodnota lásky a soucitu devalvovaná. Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá, výběr může být naprosto nahodilý. Důležitá také může být i jejich vrozená slabá reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, výčitkám svědomí, přílišné sebekritičnosti atd. V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně tělesně zdatní než agresoři. Někdy se ovšem může stát obětí jedinec, který je nadprůměrně fyzicky zdatný, ale psychicky je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese a měření sil ho viditelně vystraší. Od začátku se nedokáže vzepřít ústrkům, přitom jeho chování k dospělým se nemusí jevit jako bojácné. Je třeba snaživé až vtíravé, někdy i halasné, a může u druhých vyvolávat nevoli a někdy i nepřiměřenou přísnost. Vůbec potom nepostřehnou jeho nejistotu a volání o pomoc.

Existují rovněž určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Oběti bývají často nějak oslabené – mívají tělesný či psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Silní žáci doslova větří,

aby zpozorovaného oslabení zneužili ve svůj prospěch. Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu. Z psychických znevýhodnění je to např. opožděný duševní vývoj. Projevuje se dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestibilitou. U těchto jedinců je potom zvýšené riziko zesměšňování, ponižování a později tvrdé šikany. Riziková situace „mentálně nejslabšího žáka,“ se vyskytuje na všech typech škol. Oslabení, která obnažují dítě pro agresi silných, je celá řada. Může se jednat o depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci, ale i o socioekonomický status rodičů.

Typy obětí:

1. „Slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
2. „Silné“ a nahodilé
3. Deviantní a nekonformní
4. Bez kamarádů a izolované
5. Alespoň s jedním kamarádem

“Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá typická oběť šikany tichá, plachá, citlivá. Na běžné škádlení odpovídá často tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, má sklon pocíťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, submisivně se podřizuje cizí vůli neboli je poddajná, povolná a ústupná. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky. Oběti se snadno stává dítě, které se ukáže jako velmi citlivé k běžnému posměchu, které snadno ztratí sebekontrolu a jehož chování, je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou. Zvýšenou citlivostí a jakousi bázlivou opatrností se tyto děti často vyznačují od raného dětství. Tyto vlastnosti mají patrně vrozený temperamentový základ. Souvisejí patrně i s tím, že mají poměrně blízký vztah ke svým matkám, který je pravděpodobně jednak příčinou, jednak důsledek šikany.

Oběti se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit, podělit se o hračku, neschopné zaujmout, poskytnout citovou odezvu, dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí a dospělých.

Oběti mívají také odmítavý vztah k násilí, například ve rvavých sportech (hokej, fotbal, box atd.), kterým se vyhýbají, ačkoli právě jim by často velmi prospělo, kdyby se v takových sportech trochu otrkaly.

Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o slovní, případně i fyzické dorážení na ostatní, kteří mohou být i fyzicky zdatnější nebo starší. Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně také agresory. Zúčastňují se, zvláště ve skupině, šikanování jiných. Tyto děti bývají často neoblíbené v kolektivu.“ (Říčan, P., Praha, 1995, s. 37-38)

1.2. Skupina a šikana

Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující – šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá podhoubí v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze jí dobře rozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv. Většinou se zabýváme na čí straně jsou sympatie třídy. Většině dětí je samozřejmě agrese proti mysli, ale jde-li o agresi proti tomu, kdo jim není sympatický, kým pohrdají, mohou ji schvalovat. Agresor tedy může být dětem sympatický. U dětí jsou agresori, tak oběti méně sympatičtí než ostatní děti. Chlapečtí agresori jsou přitom ještě méně sympatičtí než oběti, zatímco u dívek to bývá většinou obráceně. Agresorky jsou sympatičtější než jejich oběti. Souvisí to patrně s tím, že přímá šikana, je u dívek většinou spojena s nepřímou šikanou, používající intriky, a k úspěchu v intrikách je potřebná určitá míra popularity. Zároveň tam, kde se intriky daří, klesá popularita oběti. Násilnostem, kterým se většinou dopouštějí chlapečtí agresori, naproti tomu nejsou sympatie ostatních tak potřebné, zároveň oběť přímé šikany více budí soucit, a je tedy sympatičtější než agresor.

Šikana je onemocnění celé skupiny. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.

Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni šikany, tedy k systémovému ničení

pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Pravý virus šikanování zachvacuje skupiny, kde jsou vztahy mezi členy rovnocenné a takové by měli zůstat i nadále.

1.3. Projevy a znaky šikany a agrese

Projevy šikanování lze nejběžněji členit na:

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vzniká osm druhů šikanování:

Druhy šikanování	Příklady projevů šikany
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť škrtní, kopou, fackují, věsí do smyčky....
Fyzické aktivní nepřímé	Agresor pošle svoje poskoky, aby oběť zbili Oběti jsou ničeny věci
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů)
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení zesměšňování
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních...
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

(Kolář, M., Praha, 2005, s. 32)

Přímé a nepřímé znaky šikanování

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- Při přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechtějí jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno i pozorovat strach.
- Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"

- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad.
- Zmínky o možné sebevraždě.
- Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma.
- Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma více než mělo ve zvyku.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislivým, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem.
- Skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

(Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení)

1.4. Formy agrese a šikany

- ***Šikana v uzavřených zařízeních***

- jde o šikanu v uzavřených zařízeních, jako jsou například učňovské internáty a pastřáky. Zde velmi často prorůstá parastruktura násilí do oficiální pedagogické struktury a kde šikana dosahuje dokonalé podoby.

- ***Šikanování ve škole se zvláštní organizací výuky***

- zvláštnosti v organizaci výuky nezřídka podmiňují počet nakažených skupin šikanováním. Může k němu docházet nejen v kmenové třídě, ale i propojených třídách apod.

- ***Rasově motivovaná šikana***

- mluvíme o ní tehdy, když je násilí ospravedlňováno konkrétní ideologií. Sem patří šikana s rasovým „nátěrem“, když oběť je týrána kvůli své rase, barvě pleti, národnosti nebo etnickému původu. Obětí rasové šikany se může stát prakticky kdokoli. Na běžných školách jsou to většinou žáci patřící k národnostním menšinám (Rómové, Slováci, Vietnamci, Poláci apod.). Na školách, kde bývá větší množství Rómů, se obětí stávají Češi.

- ***Šikana umocněná drogou***

- jde o šikanu, kdy agresori jsou bezprostředně ovlivněni alkoholem nebo jinou budivou drogou, např. pervitinem.... Jde o drogy, které podporují agresivitu.

- ***Šikana, kde vlivní ochránci brání nápravě***

- diagnostické a léčebné úsilí je komplikováno silným mocenským a ekonomickým postavením rodičů, příbuzných či známých agresorů. Jedná se o vyšší postavení ve škole, ve městě, na kraji nebo je vlivným finančním mecenášem školy.

- **„Dobrovolné“ otročení**
 - děti jsou zotročovány „dobrovolně“ prostřednictvím peněz manipulátora třídy. Ony samy se aktivně domluví a sepišou seznam, kdo, kdy a jakou službu poskytne za domluvený obnos vládci třídy. Jedná se třeba o nošení tašky, oblékání kabátu, kupování svačiny, psaní úkolů....

- **Sexuální šikana**
 - v popředí šikany je sexuální násilí. Někdy bývá iniciátor a hlavní mučitel deviantní osobnost, například sexuální agresor

- **Šikana v rámci integrace**
 - handicapované dítě, které mělo být integrováno mezi nepostižené děti, je vystaveno šikaně

Existují i další formy šikany, ale vyjmenovány jsou ty nejčastější, které se mohou navzájem doplňovat nebo kombinovat. (Kolář, M., Praha, 2005, s. 131-132)

1.5. Stádia šikanování

U šikanování rozlišujeme různé vývojové stupně, které zachycují negativní proces, kterým se mrzačí vztahy mezi členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.

1. stádium: zrod ostrakismu

"Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet

„drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.“

2. stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

"V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity - například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce jemná fyzická agrese.

Pro zvládnutí své nejistoty nebo přežití každodenního nudného šedivého programu nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují zábavu na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

A nebo se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“, od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran a oni začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou variantou je, když násilí začne praktikovat vůdce a hvězda skupiny jako zábavu nebo prostě jen pro obveselení sebe a okruhu obdivovatelů.

Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření a může při souhře dalších okolností růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.“

3. stádium (klíčový moment): klíčový moment - vytvoření jádra

"Pokud se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a i počáteční fyzické agrese jednotlivců, tak se často vytvoří skupina agresorů, tzv. „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého.

V této době je již skupina v hrubých obrysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení podskupiny tyranů za mocí může nerušeně pokračovat.“

4. stádium: většina přijímá normy agresorů

"V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.“

5. stádium: totalita neboli dokonalá šikana

"Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně ústí do posledního stádia nemoci. Násilí jako normu přijímají nebo respektují všichni členové skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Členové skupiny jsou rozděleni na dvě sorty lidí, „otrokáři“ a „otroci“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, krále, kingy, mazáky atd. a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky, bažanty atd. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od materiálních věcí (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Největším důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit.

Otrokáři ztrácejí poslední zbytky zábrán, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo, nápadně podobnému fašismu s jeho ideologií pánů a otroků.

Původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější, se zájmem přihlížejí a pozorují situaci, případně se stále více aktivně zapojují do týrání, nebo už také samostatně šikanování realizují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci. Zbytky lidskosti jsou zasunuty, vytěsněny alternativní identitou, přijímající ideologii násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny.

Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí. Někdy se v důsledku brutálního fyzického násilí a následného těžkého zranění šikanování provalí.“ (Kolář, M., Praha, 1997, s. 31-37)

2. PŘÍČINY AGRESE A ŠIKANY

Příčiny nárůstu agrese (tedy i šikany) je možné vidět v rychle se měnících životních podmínkách, v absenci požadavku na neagresivní chování i v obecné krizi autority. V takovém prostředí pak skupinová dynamika může vést k agresi projevované například šikanou.

Nejsilnějším faktorem, který ovlivňuje vznik agrese a šikany, jsou osobnostní charakteristiky členů skupiny. Podstatná je také osobnost autority, pod kterou skupina spadá, např. nadřízený, učitel, rodič. Nevhodné chování autority může být dokonce impulsem ke vzniku šikany nebo jejím podpůrným faktorem. Pouze ve strukturách, v nichž je šikana tradicí (armáda, vězení, ale i školská zařízení, v nichž není šikana dlouhodobě řešena), ustupuje profil osobnosti do pozadí. Šikana se objevuje převážně tam, kde je kolektiv uzavřeným celkem, z něhož nelze kdykoliv beztrestně vystoupit (škola, vojna, vězení).

Příčiny bývají převážně přítomny v sociálním prostředí, a proto jsou označovány za sociální toxiny a jedy. Důležité je, že se vyskytují v sociálním prostředí dítěte a to ve velmi časných fázích jeho života. Můžeme říci, že na rozvoji sociálně patologického chování se spolupodílí řada sociálních toxinů a určit pořadí jejich významu a důležitosti je nemožné s ohledem na rozdílné kultury rodinného života a tradice stejně tak jako odlišnou charakteristiku osobnosti dítěte.

Existuje několik příčin šikanování, které se dělí do skupin: příčiny celospolečenské, individuální predispozice, rodinné predispozice, ekologické predispozice, kulturní predispozice a jako poslední skupinou jsou predisponující životní okolnosti.

Velice důležité je důkladně pátrat po příčinách, proč se agresor chová, tak jak se chová a proč se dítě dostalo do pozice oběti. Je logické, že teprve na základě analýzy příčin se může podařit řešit případy šikany opravdu kauzálně. (*Vaničková, E., Praha, 2002, s.4*)

Hlavní příčiny šikany a agrese:

1) Tlak kolektivu – jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává; např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoliv změkčilý, nemá se bát dostat ránu a v případě potřeby ji i někomu dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden, vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu.

2) Touha po moci – přání ovládat druhého, ať už za účelem prospěchu nebo uspokojení vlastního ega. Touha po moci ovládat někoho jiného je silná i ze zcela racionálních důvodů. Ovládneme-li nějakého jedince, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.

3) Motiv krutosti – vidět někoho trpět působí některým jedincům potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše

okrajový. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen – agresor si vychutnává utrpení druhého.

4) Zvědavost či experiment – týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach.

5) Nuda a touha po zážitcích, po senzaci – se zvědavostí souvisí i nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, po senzaci. K týrání bezbranného vede primitivní a zkaženou mysl při nedostatku soucitu a mravních zábran) prostě touha bavit se, mít nějaké to vzrušení.

(Říčan, P., Praha, 1995, s. 29-30)

2.1. Vliv médií

Dvě třetiny disponibilního času tráví mládež s médii. Z doby, kdy nespí, věnují médiím třetinu času. U starší generace to je více televize, u mládeže mají silnější pozici nové technologie - osobní počítač a internet. Tento stav je důsledkem vývoje posledních desetiletí.

Média vytvářejí jakési technologické nástavce lidských smyslů a s rozšiřováním na další a další smysly postupně vytvářejí novou dimenzi lidského prožívání. Vývoj postupuje od média - nástavce jednoho smyslu (fotografie, rozhlas) přes média spojená s více smysly (film) k multimédiím, od mediální konzervy k živému - on line působení (film - televize) od studených k horkým médiím, od jednosměrné komunikace od média k příjemci (divák, posluchač) k obousměrné komunikaci, od přenosu sdělení, v němž jsou příjemci pasivní masou, k přenosu sdělení, které si jedinci aktivně a diferencovaně vybírají (internet, digitalizované vysílání), od komunikace média omezené na příjemce ke komunikaci mezi individuálními jedinci (internet), od komunikace prostorově a časově omezené na zde a nyní ke komunikaci časoprostorově neomezené. *(McLuhan, M., Praha, 1991, s. 7)*

Média se zmocňují čím dál širšího výseku oblastí a činností společnosti a člověka a zabírají stále více časoprostoru člověka. Šíření nových informačních a komunikačních technologií a jejich proměna je tak dynamická, že má charakter exploze. Důsledkem těchto změn je radikální proměna životního pole člověka. Přirozený svět je v životním poli člověka pomocí médií vytěsňován a nahrazován mediální a virtuální realitou. Mladá generace začíná do značné míry žít virtuálně v kyberprostoru. (Sak, P., Praha, 2000, s. 6)

Již v minulosti patřila televize mezi socializační instituce. V současnosti, a tím více do budoucna, však socializace a sociální zrání mladé generace bude do značné míry probíhat virtuálně, to znamená jednak prostřednictvím virtuální reality, jednak ve vztahu k virtuální realitě. Jedinec v dětství na obrazovce shlédne tisíce vražd, další fenomény televizní agresivity nelze ani počítat. Na počítači a na internetu v počítačových hrách již dítě pouze pasivně nepřihlíží vraždění, ale jako aktivní subjekt zabíjí. Opakovaně z médií slyšíme, že televizní násilí nemá na děti vliv, protože děti dokáží rozlišit mezi skutečností a fiktivní mediální realitou. I schopnost tohoto rozlišení není mezi dětskou populací rozložena plošně a standardně, avšak televizní násilí působí i v případě rozlišení skutečnosti a televizní fikce.

I v případě rozeznání fiktivnosti mediální a virtuální reality nelze vyloučit vliv na osobnost. Na trenažérech a simulátorech se simulují situace, které však vyvolávají skutečné psychické změny a emoce. To, co platí při simulaci u dospělých, platí tím spíše u dětí. Do budoucna lze očekávat, postupnou proměnu socializace a procesů sociálního zrání, které se budou do značné míry realizovat v kyberprostoru a prostřednictvím médií a virtuality. Virtuální realita bude jednak nástrojem a institutem sociálního zrání, jednak sociální zrání bude vztaženo k virtuální sociální realitě.

Současné procesy spojené s nástupem médií a informačních a komunikačních technologií znamenají zásadní civilizační změnu, která obsahuje vznikání virtuálního vědomí, formování virtuálního člověka. K zásadní inovaci, nejen civilizační, ale přímo evoluční, patří nástavba lidského mozku v podobě osobního počítače, která přináší neuvěřitelné zefektivnění a urychlení některých jeho funkcí a vzájemnou propojenost do planetární sítě. (<http://www.insoma.cz>)

Stav a působení médií je rizikové v neustále probíhající koncentraci médií v mediální impéria, a další koncentraci ovládnutí médií prostřednictvím reklamy. Realizace ekonomických a politických zájmů úzké kapitálové skupiny představuje další významné civilizační riziko. Zájmy obchodního a vojenského průmyslu v konečném

důsledku již nepřinášejí do médií pouze virtuální násilí, ale média využívají pro reálnou agresi. Válka se do značné míry odehrává v rovině propagandy.

I když lze za deviantním působením médií sledovat konkrétní mechanismy a subjekty, v podstatě jde o důsledek stavu společnosti. Technologicky média předběhla společnost, která nedokáže zajistit jejich relevantní působení. Média proto představují pro lidstvo podobné riziko jako atomové zbraně, s tím rozdílem, že bojištěm je zde mysl a sociální zrání, především mladé generace. Miliony dětí sledují vraždění na obrazovce a další obrazy, ukazující násilí jako legitimní vzorec sociální interakce. Děti po celém světě v počítačových hrách zabíjejí a na internetu se masově účastní různých sexuálních perversí. (<http://www.insoma.cz>)

Násilí v médiích není něco náhodného či spojeného pouze s některými institucemi či jedinci. Jedná se o projekci stavu společnosti do médií, přičemž se zde v podstatě setkávají různé "generace vývoje". Média představují technologicky budoucnost civilizace, její potenciální další vývojovou fázi.

V poslední době je šikana často spojovaná s mobilními telefony a také s internetem. Většinou je toto spojení ve formě příčiny a následku, ale vztah mezi šikanou a mobilními telefony je daleko složitější. Žijeme ve společnosti plné rozvíjejících se technologií, které se stávají také dostupnějšími. Z toho vyplývá, že i děti jsou v kontaktu s novými technologiemi. Mobilní telefony s možností nahrávání videa se tak stávají pouze nástrojem (jedním z mnoha - od urážky přes zbití až po vydírání a znevažování lidské důstojnosti), který je agresorem zneužíván k tomu, aby ještě více ublížil. Je pouze otázkou času, kdy bude na trhu nějaká jiná technologie, kterou agresori začnou zneužívat stejným způsobem jako dnes mobilní telefony.

„Nejstrašnější na komunikaci je její nevědomí“

Pierre Bourdieu

2.1.1. Učení a nápodoba

Agresivita je také důsledkem učení a nápodoby. V tomto směru mají v současné době jednoznačně nepříznivý vliv na zvyšování obecné úrovně agresivity v populaci

média, která prezentují stále častěji a detailněji jak verbální tak brachiální násilné chování. Tím se snižuje citlivost společnosti vůči agresivním projevům a děti takové jednání snadno přebírají do svého repertoáru jako normální, zvláště když se násilně až brutálně chovají i kladní hrdinové. Takzvané akční filmy pro dospělé, které adolescenti s oblibou sledují, jsou plné naprosto zbytečně agresivních scén a křiku, rozdíl mezi kladnými a zápornými hrdiny se zcela stírají, vítězí ten nejagresivnější. Vzniká dojem, že bez násilí není možné dosáhnout žádného cíle. Všichni víme, že není jednoduché bez zranění seskočit z dvoumetrové zídky, jak bolí i slabý úder do obličeje, jaké následky mívá i lehká autohavárie. Akční hrdinové však skáčou ze střech výškových budov, přeskakují jedoucí auta, proskakují skleněnými dveřmi, vyhýbají se kulkám ze samopalů, z dlouhotrvajících pěstních soubojů odcházejí bez jakýchkoli poranění. Postavičky z animovaných seriálů, které spolu stále bojují a navzájem si škodí, jsou vesměs dabované mečivými ječivými hlasy, jejichž intonace je výhrůžná nebo ironická, používají hrubé vulgární výrazy, které by děti rozhodně neměly běžně slyšet. Samy příběhy nemají žádné morální poslání, není v nich žádná laskavost.

Podobně negativní vliv na vývoj dětí mají i počítačové hry, v nichž je klíčem k úspěchu zabít co nejvíce nepřátel. Děti jsou velmi podnikavé v kopírování takových programů a jejich rodiče mnohdy ani netuší, čím se jejich ratolesti baví. Novým hitem je přeposílání šokujících scén násilí stažených z internetu či přímo natočených při zinscenovaném přepadení pomocí mobilních telefonů mezi školní mládeží. Mnohé děti získávají dojem, že člověk je daleko odolnějším tvorem, než tomu je ve skutečnosti. V nezralých divácích se tak buduje falešná představa neškodnosti násilí. Při konfrontaci s realitou jsou pak udiveni a překvapeni, když se sami při nějaké riskantní činnosti zraní nebo si způsobí závažné poranění nebo dokonce zaviní smrt jiného člověka.

Hlasitá rytmická hudba, kterou mládež ráda poslouchá, vede k podrážděnosti a agresivitě, o čemž svědčí vandalské činy účastníků rockových, metalových, techno a podobných koncertů. Podobně působí i rytmické skandování při sportovních utkáních, jichž se mnozí diváci neúčastní ani tak proto, aby podpořili své favority, ale aby se násilně vypořádali s protivníkovými fanoušky. Rvačky profesionálních sportovců nejsou jen důsledkem jejich explozivity a agresivity. Dospělí hráči se jich houfně účastní proto, že vědí, že to diváky baví možná víc než vlastní sportovní utkání. Proto tam všichni chodí, aby byli přímo u toho, proto si kupují vstupenky, a tím přinášejí majitelům klubů zisk. (<http://www.drogy.net>)

Sociální učení je považováno za psychologický mechanismus socializace. Lze jej definovat jako osvojování si komplexních způsobů chování a jednání přiměřených určité sociální situaci. Produktem sociálního učení jsou tedy sociální role, postoje, hodnoty, ideály apod.

Nápodobou (imitací) je míněno chování, které jedinec přebírá, protože je odměněn jeho model, vzor. Přejímáno je takové chování jiného člověka, jímž přijímající dosahuje podobných nebo shodných cílů a uspokojení potřeb, jako má „přijímaný“ (napodobovaný). Například pokud osoba zjistí, že agresivní chování (agrese) u jiného vede ke chtěným výsledkům, tak bude agresivitu také používat, aby docílila svých přání a výsledků. Nápodoba nemusí být vždy vědomá, ale často probíhá neuvědomovaně, nebo ne zcela uvědomovaně, protože výběr obstarávají procesy mimo aktuální vědomí.

Sociálním učením si mládež osvojuje komplexní způsoby chování a jednání přiměřených určité sociální situaci, to jak pozitivní, tak i bohužel negativní. (<http://cs.wikipedia.org>)

2.1.2. Kyberšikana

Kyberšikana (cyber bullying, online bullying) je poměrně specifický druh šikany, který k útokům využívá elektronické prostředky (např. mobilní telefon, e-mail, internet, ..). Stejně jako šikana klasická má za úkol někomu ublížit.

Nejčastěji se projevuje posíláním urážlivých a zastrašujících e-mailů nebo sms zpráv, vytvářením internetových stránek (blogů), které nějakým způsobem ubližují ostatním, nebo nahráváním a publikováním ponižujících videí a nahrávek. Právě poslední příklad bývá nejnebezpečnější, protože je v současné době velmi populární, a jde často ruku v ruce s klasickou šikanou. Účinek této formy šikany je navíc umocněn

systemem navzájem propojených počítačových sítí internetu, takže oběť mohou vidět i desítky (ne-li statisíce) lidí.

Jak už jsem řekl, kyberšikana je obvykle součástí normální šikany. Zároveň je ale důležité podotknout, že to nemusí být pravidlem, neboť má jednu velkou výhodu pro pachatele - je anonymní. To znamená, že téměř každý má možnost někoho šikanovat a že nejde jen o to, aby byl útočník (agresor) silnější nebo oblíbenější. Anonymita je však velkou nevýhodou při řešení kyberšikany. Oběť se často s problémem ani nesvěří, a když už ano, pachatel se velmi těžko hledá, protože k němu vedou jen malé stopy. Ovšem dnes už existuje několik způsobů, jak agresora dopadnout. Některé formy kyberšikany, jako např. stalking - jsou dokonce trestným činem, takže je řeší policie. Od 1. ledna 2010 se změnil po 61 letech trestní zákoník. Zpřísnuje některé sankce a zavádí i nové druhy trestných činů a i trestání nebezpečného pronásledování neboli stalkingu. Stalking neboli pronásledování, obtěžování či slídění se už v Česku stalo známým pojmem, který od ledna konečně řeší také nový trestní zákoník (§ 353 - nebezpečné vyhrožování, § 354 - nebezpečné pronásledování). Případnému agresorovi tak nyní hrozí až tři roky za mřížemi. Případů, kdy si lidé stěžují na obtěžování formou e-mailů či mobilních textových zpráv, byl v minulých letech zaznamenán nemalý počet. Policie však měla doposud velmi omezené možnosti zasáhnout proti lidem, kteří někomu neustále posílají obtěžující dopisy, SMS zprávy, pronásledují je, omezují a obtěžují.

Dalším problémem u kyberšikany je, že je většinou spojená s psychickým týráním oběti, které se dá daleko hůř rozpoznat než ubližování fyzické (objevují se modřiny, apod.). Oběti kyberšikany jsou často uzavřené do sebe a nekomunikují o problémech s okolím - na řešení svých problémů tak zůstávají často samy, což může vést k tomu, že situaci nezvládnou.

Kyberšikana může být způsobena i neúmyslně. Stačí, že špatně odhadneme situaci nebo reakci daného člověka a náš žert může způsobit bolest.

2.2. Alkohol a jeho vliv na mládež

Alkohol je snad nejrozšířenější společenská droga a pije se téměř všude na světě. Je znám lidstvu zřejmě od počátku dějin a ve starých bájích a pověstech se označuje za dar bohů. Prakticky všechny národy světa znají dnes nějaký druh nápoje, který obsahuje etylalkohol.

Alkohol patří mezi legální drogy a mnoho lidí si ani neuvědomuje, že se také jedná o drogu, a to o drogu mnohem nebezpečnější než je třeba marihuana. Podle negativního účinku nemírného užívání alkoholu na tělesné i duševní zdraví lze alkohol charakterizovat spíše jako drogu stojící na rozhraní oné „*lehkosti*“ a „*tvrdosti*“.

Konzumace alkoholu je v naší společnosti běžným tolerovaným jevem. Většina lidí dokáže svoji spotřebu alkoholu kontrolovat, jsou to tzv. příležitostní konzumenti, jenže je stále vážnějším problémem nadměrná spotřeba alkoholu, která bývá často spojena s nehodovostí na silnicích, vraždami, sebevraždami, agresí, násilím, sexuálními delikty atd..

Alkohol ovlivňuje mozek dvěma způsoby. Je to anestetikum, které otupí smyslové vnímání a citění. Zároveň zpomaluje akce a reakce. Po alkoholu se člověk může cítit šťastnější, chytřejší a jistější. Nicméně je to stejná situace jako u všech ostatních drog – tento pocit má pouze ten, kdo je pod vlivem alkoholu. Všichni ostatní vidí, že opak je pravda. Dlouhodobým požíváním alkoholu si člověk ničí zdraví a může u něho dojít k poškození mozku a jater, žaludku či zažívacího systému, ale i k mnoha dalším problémům.

Sílu návykovosti na alkohol můžete vidět na závislém člověku, který se rozhodne s pitím skončit. Takový člověk zřejmě bude trpět abstinenčními příznaky, mezi které patří pocení, třesavka, nevolnost a halucinace.

Česká společnost je tradičně velmi shovívavá k pravidelné konzumaci alkoholických nápojů, a to i k takové, která výrazně přesahuje rozumnou míru. Tolerantní normy dospělých utvářejí postoje dětí a mladých lidí k alkoholu. Ti potom velmi brzy přijímají pití jako běžnou součást společenských kontaktů a téměř neodmyslitelný projev oslav a zábav. Pro nezletilé děti není problém opatřit si alkohol, cigarety nebo jiné drogy. Mělo by to být alarmující zjištění pro státní orgány, pro školy, ale hlavně pro rodiče a další nejbližší rodinné příslušníky.

Všichni rodiče přejí dětem šťastný život a pevné zdraví, avšak měli by si být vědomi, že mladí alkoholicí nedosáhnou dobrého vzdělání, nejsou profesně úspěšní a pokud založí rodiny, brzy se rozvedou. Často bývají nezaměstnaní a jejich základním životním zájmem se stává hospoda.

Pod vlivem alkoholu se děti a mladiství mnohdy chovají způsobem, který je nebezpečný nejen pro ně, ale i pro jejich okolí. Dopouštějí se trestné činnosti začínající vandalismem a končící nebezpečnou agresivitou. Mezi nejčastější projevy asociálního chování mladých „pijanů“ patří hospodská rvačky, krádeže, výtržnictví, ale také úmyslná ublížení na zdraví.

Alkohol představuje po kouření a vysokém krevním tlaku třetí nejdůležitější rizikový faktor nemocí a předčasných úmrtí u dospělé populace. Jeho konzumace vede ke zraněním, akutním i chronickým duševním potížím, k poruchám chování, ke konfliktnímu fungování v sociálních vztazích, způsobuje postižení trávicího traktu, je rizikovým faktorem zhoubných nádorů, srdečně–cévních onemocnění, má za následek poruchy imunity i reprodukční a prenatální komplikace. (*Skála, J. a kolektiv, Praha, 1987, s. 97*)

Agresivitu výrazně potencuje alkohol, který také snižuje zábrany a stejně jako další drogy posiluje pocity pospolitosti, příslušnosti k určité skupině. A ve skupině se cítí jednotlivci silnější, předvádějí se jeden před druhým, troufnou si i na to, na co by sami nedokázali ani pomyslet. Nedospělí mladíci klidně napadnou jen tak z legrace dospělého, pro zábavu zničí zaparkované auto, pokácejí dopravní značky, zdemolují zařízení vagonu.

Spotřeba alkoholu u naší mládeže stoupá. Ani třináctileté děti nemají problém si alkoholické nápoje koupit, mladistvým jsou zcela běžně nalévány v restauracích, barech, na koncertech a diskotékách, kde rodiče svoje děti nechávají do pozdních nočních hodin. Přestože zákony to zakazují, policii a soudům se dlouhodobě vůbec nedaří odhalovat a trestat viníky - prodejce a majitele restauračních zařízení, pořadatele akcí.

2.3. Vliv vrstevníků

Vliv názorů stejně starých dětí nebo dospívajících stejně jako snaha se jim vyrovnat, překonat je, nebo upoutat jejich pozornost, jsou nepochybně jedním z mnoha faktorů podílejících se na tom, že dítě začne být agresivní. Výběr kamarádů, známých, čas s nimi trávený, způsob trávení času – to jsou velká bitevní pole konfliktů dospívání. Není divu, že zatímco někteří rodiče sledují vztahy jejich dítěte nadměrně úzkostlivě

a kontrolují vše, jiní váhají s každou otázkou, aby mu nezasahovali do života příliš často tak, jako to např. zase dělali jejich rodiče. V době dospívání je vliv kamarádů či vrstevníků na dítě značně velký. Někdy se je snaží napodobovat, jindy se od nich lišit a nebo je předstihnout. I samotář je obvykle ten, kdo pouze vzdal své úsilí získat si kamarády, jejich zájem, přátelství a ocenění. Pokud tito kamarádi žijí rizikovým životním stylem, představují zvýšené riziko i pro tyto děti.

Tlak skupiny vrstevníků se uplatňuje mnoha způsoby. Pro dítě není nijak snadné jim odolat, udržet si vlastní, dosud nehotovou identitu, žít zdravě a správně, jak chtějí rodiče. Jedinec – zvláště ten, který si není jistý sám sebou, hledá přirozeně jakékoliv cesty, jak dosáhnout mezi vrstevníky dobrého postavení. Co se agresivity týče – někdo může začít vynikat tím, že zná starší a zkušenější kamarády, kteří se nechovají zrovna správně, další zase dokáže na internetu najít „zajímavé“ novinky z agresivního prostředí. Nejrizikovější jsou skupiny mladých, ve kterých je agrese jednoznačně normální – a ti, kteří se vymykají tomuto „normálu“, jsou pak odsouzeni k posměchu, ponižování nebo odmítání. V případě, že dotyčný nemá k dispozici žádnou jinou, pro něj zajímavou skupinu, je zatlačen do kouta. Každý extrém vede k problémům. Nadměrná kontrola a vliv rodičů může dítě zbavit možnosti, aby se samo učilo poznávat lidi a jejich kvality, může je také dotlačit k velmi rafinovaným způsobům, jak své vztahy tajit. Nedostatečná péče a pozornost však dítě ponechává v situaci, kdy si opravdu nemusí vědět rady nebo nezná míru, za kterou už nemá jít.

Experimentování a riskování je důležitou součástí dospívání. Mnoho dospívajících zkouší nové věci a chování, aby zjistili nebo ostatním dokázali – kdo vlastně jsou, co nechtějí a chtějí. Nejdříve si ujasňují, co nechtějí a odmítají, teprve pak začnou přicházet na to, co chtějí. Experimentování v podobě agresivního chování je v tomto smyslu do jisté míry jen dalším novým způsobem a dítě jej může po určité době přirozeně opustit.

“Někteří lidé mají geneticky (možná i jinak) podmíněnou vyšší pohotovost a průraznost povahy ke „znásilňování“ slabých. Z toho však nevyplývá, že se stanou automaticky iniciátory šikanování. Vývoj závisí na působení nejbližšího prostředí a na jejich aktivní práci na sobě. A i v případě, že osobnost strůjce „uzraje“, není jisté, zda v konkrétní skupině k šikanování dojde. Závisí to na konstelaci skupiny a také na „vyzbrojenosti“ pedagoga. Je nutné připustit, že prostředí má pro výskyt agrese a šikanování nepřehlédnutelný vliv. Pod prostředí můžeme zahrnout všechno, co agresory obklopuje.“ (Kolář, M., Praha, 1997, s. 61)

2.4. Rodina

Dítě se přirozeně rodí a vyrůstá v rodině. Soužitím v intimním společenství rodiny se člověk jako tvor sociálně liší od svých starších biologických příbuzných. Rodina co by instituce, vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím. Po tisíce let sloužila jako prostředek k předávání základních duchovních a materiálních hodnot. Rodinné společenství je definované jako společné místo a sdílení radostných i tragických událostí. Rodina existovala v prostředí širšího společenství složeného z blízkých a vzdálených příbuzných, příslušníků stejného rodu. Tyto vazby zaručovaly ochranu a výchovu dětí v případech, kdy se o ně nemohli postarat vlastní rodiče. Historicky byla rodina i místem vzdělání, dílnou, kde dítě získávalo základní pracovní a řemeslné dovednosti. Fungovalo tedy jako sociální, ale i ekonomické výrobní společenství.

Rodina prochází mnohými proměnami, avšak její ústřední rolí zůstává ochrana a výchova dítěte. Fungující rodina má pro psychický i tělesný vývoj dítěte zásadní význam. Děti a mládež vyrůstající bez rodičovské lásky trpí duševními poruchami ve smyslu depresivních a úzkostných poruch nebo trpí agresí častěji než děti, které zkušenost smysluplného laskavého vztahu s dospělou autoritou měly. Citově zanedbané děti mají rovněž větší sklon k asociálnímu a anetickému chování v dospívání a s ním spojené trestné činnosti v dospělosti. Základem jsou psychické potřeby dítěte v rodině jako je dostatečný přísun smyslových podnětů zvenku, který má zásadní význam pro rozvoj psychických schopností a dokončení vývoje nervové soustavy dítěte. Nejpřirozenějším zdrojem smyslové stimulace je každodenní tělesný, zrakový a řečový kontakt s dítětem. Další potřebou je potřeba bezpečí, jistota osobního vztahu.

Ve vývoji dítěte hraje zásadní roli i pocit otevřené budoucnosti, určité životní perspektivy. Dítě prostě musí mít něco, na co se může těšit. Ve zdravé rodině se však nenaplňují pouze potřeby dětí, ale i rodičů. Z tohoto hlediska bychom mohli rodinu charakterizovat jako vzájemné uspokojování potřeb.

Obrovský potenciál rodiny k upokojování citové potřeby všech jejích členů se v případě jejího rozpadu obrací proti ní. Zasaženi jsou všichni, nejvíce však ti malí, nevinní svědkové událostí, do jejichž průběhu nemohou ani mluvit. Fungující rodina je však nejenom předpokladem zdravého vývoje spokojených jednotlivců, ale tvoří

i podmínku pro fungování zdravé, vnitřně svobodné společnosti. (*Pöthe, P., Praha, 1999, s. 25*)

Rodinné vztahy a výchova v rodině mohou vést děti k tomu, že se stanou aktivními nebo pasivními účastníky šikany nebo nějakého agresivního chování. Jsou to dlouhodobé příčiny. Stejně jako velká většina naší veřejnosti vědí rodiče školních dětí o šikaně málo a podceňují ji. Pokud je škola v rámci prevence o problémech neinformuje a nevyzývá ke spolupráci, neuvažují o tom, že by se mohl týkat právě jejich dětí.

Rodiče agresorů zpravidla nezjistí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma zřídka pochlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to příležitost k tomu, aby dítě fyzicky potrestali, což ovšem agresivitu spíše podpoří než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí. Vůči kritice školy bývají arogantní, na obhajobu dítěte uvedou cokoli, o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit. Tak se vlastně stávají nepřímými účastníky šikany.

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se doma svěří se svým trápením, nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že se rodiče dovědí, oč jde. Děti rodiče často prosí, aby nezasahovali, aby ve škole nic neoznámili, a ti jim často vyhoví. Buďto nevěří, že učitelé jsou ochotni a schopni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, a dokonce se bojí, že svou stížností školu pohněvají, anebo se domnívají, že šikana prostě patří k dětství, že je to něco co musí vytrpět. Někdy utvrdí dítě v tom, že se prostě nemá bránit, aby agresory ještě víc nerozzuřilo, radí mu například, aby se ani slovně neohrazovalo. Ve své bezradnosti mohou rodiče obvinít dítě, že si za to může samo, a nerealisticky od něho žádat, aby si to samo vyřídilo. Pokud je to nad jeho síly, prohloubí se tím jen jeho pocit nedostatečnosti a navíc zůstává se svou úzkostí a bezradností samo. (*Říčan, P., Praha, 1995, s. 42*)

2.5. Škola

Obecné pojetí výchovné spolupráce školy a rodiny a jejich odpovědného postavení a úlohy při utváření mladé generace je základem konkrétního přístupu. Vycházíme-li z pojetí výchovy spojené se životem, odhalují se nám základní rysy, jaké má výchova mít, má-li vést k plnosti a dynamice života společnosti a každého jednotlivce v ní. Jako je život mnohostranný, mnohotvárný a neustálém pohybu, tak musí být i výchova komplexní a dynamická.

Znak komplexnosti a dynamičnosti se týká výchovy školní a rodinné. V obou se prosazují tyto rysy jednak živelně, na základě již nastalé životní potřeby, jednak uvědoměle a organizovaně, na základě znalosti stavu a vývoje společnosti i stavu a vývoje dítěte v jeho věkových zvláštnostech a v jeho individualitě. Škola je s těmito zřeteli již zřízena komplexností výchovně vzdělávacího programu a jeho vzestupností. Rodičovská výchova takovou šíří a mnohostrannou perspektivnost mít nemůže. Proto je úkolem školy ukazovat rodičům, jak mohou i oni napomáhat šíří a perspektivnosti výchovně vzdělávacímu procesu tak, aby odpovídal vývoji a připravoval mládež k optimálnímu uplatnění v životě všestranným a harmonickým rozvojem osobnosti. Tak úsilí o komplexnost a dynamičnost výchovně vzdělávacího spolupráce školy a rodiny je zároveň klíčem k řešení vztahu osobnostního a společenského rozvoje, v jejichž vzájemnosti spočívají perspektivy jedince a společnosti.

Škola jako výchovně vzdělávací instituce se širokým společenským zaměřením je činitelem, který zprostředkovává, přibližuje a konkretizuje toto zaměření ve své práci s rodiči. Ti vycházejí zase především z užšího vztahu k dětem. Tento dvojí vztah, široce společenský a úzce osobní, se projevuje někdy ve výchovných rozporech školy a rodiny, které je třeba soustavně řešit. Je potřeba, aby se rodiče dívaly na své děti ne jen jako na své děti, ale také jako na budoucí občany naší společnosti, a učitelé aby viděly děti a mládež ne jen jako své žáky, ale jako osobnosti v různých podmínkách rodinného prostředí.

Škola jako výchovně vzdělávací instituce nejširšího dosahu má vůči rodičům a vůči celé veřejnosti zvláštní postavení, které ji zavazuje, aby plnila náročné úkoly výchovy. Spolupráce školy s rodiči má již svou ustálenou podobu, která splnila počáteční orientačně sjednocovací funkci, ale v etapě rozvinuté společnosti již nestačí. *(Králiková, M. / Singerová-Nečesananá, J., Praha, 1985, s. 51)*

S přihlédnutím k současnému pracovnímu vytížení rodičů, není výjimkou, že dítě s nimi tráví pouze několik málo hodin denně. Proto může být vliv školního prostředí pro řadu věcí rozhodující. Škola je prostředí, které má podobné charakteristiky od první do deváté třídy. Jako instituce se tedy nevyznačuje žádnou zvláštní pružností, kterou by reagovalo na měnící se potřeby dětí různého věku. A přitom právě pružně reagovat vhodným způsobem je jednou ze základních schopností zdravé rodiny a jakékoliv instituce. Situaci zachraňují tvořiví učitelé, kteří doplňují, mění a obohacují instituci, kterou představují. Škola, přístup učitele, způsob výuky nebo řešení výchovných problémů a celková atmosféra ve školním prostředí přispívá ke vzniku agresivity a šikany nebo jim naopak předchází.

Zhoršování prospěchu se v době dospívání objevuje běžně. Jde o důsledek mnoha změn, které se dějí v dítěti i mimo něj. Složení výuky, načasování nároků a metodický přístup pedagogů na tom mají samozřejmě také svůj podíl. Může jít nicméně i o jeden z příznaků šikany. Šikanování se na prospěchu může podepsat díky několika věcem.

Pravidelné šikanování a páchaná agrese na dětech může výrazně zhoršovat schopnost koncentrace při učení. Životní styl a hodnoty vyznávané skupinami narušuje motivaci k učení a mění životní plány a perspektivu. Dítě může být neurotické, podrážděné nebo apatické i během vyučování, výuku ignoruje díky tomu.

Je zapotřebí rozlišit možné důsledky agrese a šikany a jiné příčiny školních problémů. Nemusíme se omezit zdaleka jen na „vyslychání“ dítěte a výhrůzkami. Schůzka s třídní učitelkou a případně s učiteli předmětů, ve kterých má dítě problémy, je velmi důležitá. Je třeba najít místa, ve kterých se dítěti daří, a pokusit se budovat na nich. Doučování může změnit mnohé zvláště tam, kde se dítě „neumí učit“ a nad sešitem sedí a snaží se informace do hlavy mechanicky „nacpat“. Pomoci mohou samozřejmě i vrstevníci, pokud se nějakí najdou a jsou k dispozici. Pokud nepomáhají racionální metody a případně psychologické vyšetření neukázalo jiné důvody školní neúspěšnosti, může jít samozřejmě i o důsledek šikanování. Vždy však musíme přihlížet k dalším varovným signálům.

3. NÁSLEDKY ŠIKANY A AGRESE

“Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. V tomto smyslu šikanování nepoškozuje jen oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Šikanování pokračuje řetězovitě dál a může ničivě zasáhnout kohokoliv. První na řadě bývá rodina oběti, která je zasažena nejen tragédií dítěte, ale zřídka i dalšími traumatickými okolnostmi, třeba očerňováním oběti.“

(Kolář, M., Praha, 2005, s. 99)

Šikanování znamená trauma a trvalý bolestivý emoční tlak, který je příčinou narušení vývoje osobnosti dítěte. Neustálé prožívání bolesti vede k přetížení a může se rozvinout stresová nemoc, kterou pak poznáme podle výskytu neurotických příznaků či stěžování si na různé tělesné příznaky. Následky šikanování jsou velice vážné, jak psychické tak i fyzické či sociální a mohou dítě dovést až k pokusu, v horším případě k dokonané sebevraždě.

Nejhorší následky šikany zůstávají na oběti a záleží především na tom, jaké intenzity šikana dosáhla, zda šlo o počáteční stádium nebo už stádium pokročilé. Mezi psychické následky u oběti patří především frustrace sociálních potřeb, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí a špatná nálada. U pokročilejších stupňů šikanování to bývá strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě. Typické pro oběť je, že neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách. Pokud šikana není odhalena včas a trvá delší dobu, dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj různých psychosomatických onemocnění.

Pokud bychom se zaměřili na následky u agresorů, mohli bychom říci, že k nim především patří zhoršení prospěchu ve školním věku, členství v pochybných partách a horší využívání vlastních schopností. V dospělosti se pak projevuje zvýšenou kriminalitou, častými problémy se zákonem a antisociálními postoji.

Následky lze předpokládat i u dětí, které šikaně pasivně přihlížely. Hrozí jim ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Dochází tu k porušení a pokřivení mravních hodnot a postojů.

3.1. Následky u skupiny

Skryté nebo pozdě odhalené šikanování způsobuje škody všem členům skupiny. Hlavní destruktivní účinky podle Michala Koláře jsou čtyři:

1) Poškození fyzického a psychického zdraví obětí

Šikanování způsobuje obětem nezměrné psychické a fyzické utrpení, které lze těžko zprostředkovat tomu, kdo něco podobného nezažil. Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život obětí.

2) Fixování antisociálních postojů u agresorů

Účinek na iniciátory a aktivní účastníky šikanování je rovněž vážný, i když poněkud jiný, a ne tak zjevný. Jejich deficit v duchovním a mravním vývoji se výrazně prohloubil. Agresor ponechaný svému „nutkavému“ osudu se stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnily antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Agresor neměl možnost pocítit sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližním. Nikdo mu nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka.

3) Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Jedinci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontováni s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpečnost slabým. Mravní i zákonné normy jsou zcela bez zábran porušovány, aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci. Nic se neděje. Obdobně potom přistupují k násilí a k porušování zákona ve svém dalším životě. Nedělají nic, jsou zcela pasivní a apatičtí, nebo to později i sami nějak zkusí.

4) *Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku*

Probuzení a nastartování šikanování je vážnou překážkou pedagogických snah o výchovný a výukový růst skupiny a jejích jednotlivých členů. Skupina přemožená „vírem“ šikanování zcela ztratí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Všichni členové jsou v různé míře poškozováni. Výukový efekt v takové skupině je minimální.

(Kolář, M., Praha, 1997, s. 99-100)

3.2. Následky u obětí

“Nejhorší následky má šikanování bezesporu na oběti. Závažnost poškození závisí na tom, do jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo, a zda bylo krátkodobé, nebo dlouhodobé. Důležitá je míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbitím její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé na otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi, pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby zalíbit.“ *(Kolář, M., Praha, 2005, s. 68)*

Oběti počátečních stupňů šikanování

U obětí počátečních stádií šikanování, by se zdálo, že nemohou mít téměř žádné důsledky. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a mírně šikanovaných jedinců jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní.

Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. Uvědomované i neuvědomované prožívání bolesti vede dříve nebo později

k přetížení adaptačních mechanismů. Dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.

„Normální“ a podle některých názorů „zocelující a otužující“ šikanování způsobuje jedincům zjevné poruchy v sociální (školní) a osobnostní adaptaci. Často se u nich vyskytuje:

- nepozornost při vyučování,
- zhoršení prospěchu,
- tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci),
- tendence k neomluvené absenci (záškoláctví),
- poruchy sebehodnocení narušené, negativní sebepojetí,
- celková nejistota stále přítomný strach.

Spíše výjimečně se může stát, že takto vyčerpaná, ke zdi přitlačená a ustrašená oběť se najednou postaví na odpor a použije nepřiměřené obranné prostředky. V sebeobraně například může způsobit těžké zranění nebo smrt agresora.

Počáteční stádia také často zanechávají bolestivé stopy nebo opouzdřené rány, například ve formě neurotických přenosových schémat, psychosomatických potíží apod. Trápí oběť ještě po mnoha letech.

Oběti pokročilých stupňů šikanování

U obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné, dotýkají se celé osobnosti a mají celoživotní charakter. V nejhorších případech vyřeší oběť situaci sebevraždou.

Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a provalí se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nezřídka se u ní projeví výrazné psychosomatické potíže, například únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty apod. Některé oběti se musejí dlouhodobě léčit a jsou-li starší, zůstávají v pracovní neschopnosti.

V jiných případech se sice oběti nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani přechzení na jinou školu. Stává se, že se neadaptuje na novou třídu nebo opakovaně neuspěje u závěrečných zkoušek. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení, „vygumování“ vlastní vůle a sebezničující tendence osobnosti.

Někdy se nám může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Tělesná zranění se rychle zahojí a z vnějšího hlediska jedinec působí normálně. Duševní poranění je však hluboké a zacelení jen povrchní. Stačí větší zátěž v meziosobní oblasti a „rána“ se otevře. U oběti se v lepším případě zranění zapouzdří, ale v zátěžových situacích se projeví její zraněná osobnost – fasáda obranyschopnosti se zhroutí a projeví se depresivním laděním, někdy doprovázené sebevražednými myšlenkami.

Stává se i skutečností, že i bývalé oběti se po přechodu na jinou školu někdy znovu stávají terčem šikanování. Jako by jejich skryté zranění přitahovalo agresory. Stačí málo a celé utrpení se opakuje znovu. Zčistajasna je tu „typická“ oběť, mladý člověk, který opakovaně týrán a mučen svými vrstevníky.

Oběti pokročilých šikan mají tendenci ode všeho uniknout, všechno vzdát a skrýt se. Po odchodu ze školy je těžké se k nim přiblížit, je obtížné se dozvědět, co se jim stalo. Potřebují pomoc, ale je téměř nemožné získat je pro spolupráci.

(Kolář, M., Praha, 1997, s. 100-101)

4. POMOC

Děti samy jsou vůči šikaně většinou bezmocné, ale pomoc dospělých hledají až v krajním případě. Nejzávažnější negativní roli při zjišťování šikany hraje strach. Děti, které se staly obětí šikany se často nacházejí v krajní nouzi a ocitají se v opravdu nezáviděníhodné situaci, která se řeší o to hůř, čím déle trvá. Potřebují pomoc od svých rodičů, ale většinou si o ni sami nedokážou říct. Dítě mívá často strach z pomsty, pokud by o šikaně někomu řekl. Proto je důležité, aby rodiče nebo pedagogové byli vnímaví a rozpoznali, že s dítětem není něco v pořádku. Při podezřelých projevech šikany by se měli rodiče více k dítěti přiblížit a získat si jeho důvěru.

4.1. Diagnostika a vyšetřování

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Proto bývá nejspolehlivějším a nejrychlejším způsobem jak na šikanu přijít, že to dítě oznámí buď přímo učiteli, nebo prostřednictvím svých rodičů a ti by už měli vědět jak dítěti nejlépe pomoci, a na základě toho ji začít hned vyšetřovat. Ale mnohdy se tak v praxi neděje z obavy dítěte, že bude vypadat jako „žalobníček“, zbabělec či dokonce zrádce. Naopak oznámení bývá známkou odvahy, síly, hrdinství a mnohdy se tím může pomoci i ostatním dětem, které se dostaly do stejné situace a tolik odvahy nemají.

Oznámení o šikaně přímo rodičům nebo učitelům nebývá v praxi moc časté a proto by si měli dospělí lidé u dětí více všimnout varovných signálů a podezřelých projevů, které k nim směřují. Z hlediska toho, zda se tyto projevy vyskytují na školní půdě nebo doma v rodině, bychom mohli rozdělit tyto signály na:

Varovné příznaky šikanování ve škole:

- dítě vyhledává blízkost učitele, je o přestávkách samo
- dítě bývá nejisté, ustrašené, smutné, stísněné, neprosazuje se
- náhlé zhoršování školního prospěchu v rozporu se schopnostmi

- opakované odřeninny, modřiny, roztrhané věci, naivní výmluvy
- znehodnocující přezdívky, posměšky v přítomnosti učitele

Varovné příznaky šikanování v rodině:

- dítě je zaražené, posmutnělé, nemluví o škole
- dítě nemá žádné kamarády, nikdo mu netelefonuje, nechodí na návštěvy
- špatně usíná, zdají se mu škaredé sny
- dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu
- přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými pomůckami
- dítě chodí do školy nebo ze školy oklikami
- často nevychází s kapesným, ztrácí ho
- před odchodem do školy ho pobolívá břicho nebo hlava
- nečekaná krutá agrese vůči sourozencům

(Vaničková, E., Praha, 2002, s.10)

Existují dva hlavní důvody proč začít šikanu vyšetřovat - přímo alarmující signály a dále pak – signály nepřímo varující.

- Alarmující signály se nemohou ponechat náhodě. Je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků. Dále vyvěsit informační letáky pro oběti, kde se mohou dozvědět, co mají dělat a kde mají hledat pomoc.
- Nepřímé varující signály jsou stejně důležité, ale jsou málo zjevné. Zahrnují nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc. Zatím se těmito důvody při vyšetřování téměř nesetkáváme neboť unikají pozornosti pedagogů. K tomu, aby bylo možné je zachytit a vyhodnotit jako podezřelé, je nutné rozumět vnitřnímu rozměru šikanování a znát jejich varianty. Jako příklad skrytého volání o pomoc můžeme uvést: žák vchází do třídy až s učitelem, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, chodí pozdě do hodiny apod.

Jednotlivé signály samozřejmě nevypovídají, že jde o šikanování. Významná je váha kontextu situace, frekvence opakování a množství projevů.

Jestliže jsme získali důvodné podezření, že je některé dítě šikanováno, je na druhém místě potřeba zjistit závažnost šikany, tedy do jakého stádia se šikana dostala,

to je potom důležité především pro vyšetřování a následnou nápravu. Podle čeho však poznat závažnost vnitřního vývoje šikanování? Může jít o různé projevy, podle kterých lze posoudit, zda jde o stádium počáteční, kde ještě nebyla nakažena větší část skupiny a to se projevuje především otevřeností všech zúčastněných, anebo jestli už se šikana dostala do pokročilého stádia, kde svědkové už odmítají vypovídat a panuje zde těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. Toto rozlišování na stádia se v tomto případě děje na základě chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféře ve skupině.

Jako další vodítko pro rozeznání pokročilosti šikany nám může sloužit míra brutality a počet agresivních projevů. U velmi vážných forem agrese (např. škracení, kopání, věšení...) lze předpokládat, že probíhala určitá „příprava“ mírnějšími formami šikany. Většinou se proto jedná o pokročilé stádium.

Dalším takovým ukazatelem může být doba, po kterou šikanování probíhalo. Při zachycení šikanování na počátku utváření skupiny se bude jednat o počáteční stádium. Na druhou stranu, informace, že šikana trvala už čtyři měsíce nám naznačuje, že se bude jednat již o pokročilé stádium.

Mezi tyto ukazatele můžeme také zahrnout význam počtu obětí a agresorů. V případě, že se dozvíme o větším počtu obětí nebo agresorů, lze usuzovat, že ve skupině převládaly normy šikanování. Není vyloučeno, že již došlo k nastolení totalitní ideologie. Pokud je zjištěno pokročilejší stádium, je potřeba zajistit ochranu obětem, nedělat zásadní kroky ve vyšetřování a využít možnosti spolupráce s některým z odborných pracovišť. V případě počátečního stádia, lze situaci za určitých okolností zvládnout samostatně.

Jestliže učitel na základě varovných nebo jiných signálů pojme podezření a zvýší pozornost, může agresory odhalit a na základě toho začít s vyšetřováním. Vyšetřování šikany bývá velice obtížné. Jak si při tom učitel počíná, má dokonce mimořádný výchovný význam, ať už v kladném či záporném slova smyslu.

Prokázat, že jde o šikanu a proniknout za vnější obraz je velmi obtížné. Takovým základním pravidlem je, že se nikdy nemá začínat s výslechem agresorů, neboť bychom se nic konkrétního nedozvěděli a mohlo by také dojít ke zničení důkazů. Schéma vlastní vyšetřovací strategie zahrnuje v sobě pět základních kroků, které pedagog používá v rámci své odbornosti. U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat.

Úkolem strategie první pomoci je především zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování.

“Strategie vyšetřování:

1) Rozhovor s informátory a oběťmi

Učitel především promluví s tím, kdo ho o šikaně informoval a nechá ho vyprávět vlastními slovy. Poté se ho vptá na všechny podrobnosti a okolnosti. Zváží, zda jsou informace věrohodné.

2) Nalezení v hodných svědků

Jakmile je práce s oběťmi dokončena, začne se s vyhledání ostatních dětí, které šikaně přihlíželi, nebo o ní věděly a vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni vypovídat.

3) Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Většinou je chybou společné vyšetřování svědků a agresorů a zásadní chyba je konfrontace obětí a agresorů.

4) Zajištění ochrany obětem

Pořadí tohoto kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.

5) Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být na něj dobře připraveni. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči ostatním. To znamená, že setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i je samé před následky jejich činů.

Při vyšetřování šikany by se měli v zájmu dětí dodržovat určité postupy.

Hlavní zásady správného postupu:

- Chránit zdroj informací a neprozradit ho.
- Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

- Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později výpovědi konfrontovat
- Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat“

(Kolář, M., Praha, 2005, s. 113-114)

4.2. Náprava

Jakmile je vyšetřování dokončeno a víme co jsme potřebovali vědět, přistoupíme k nápravě. Vyšetřování, byť úspěšné, samo o sobě nemá zásadnější vliv na změnu situace, i když vyšetřování se vždy do určité míry prolíná s nápravou. Konkrétní diagnostické poznatky musíme zúročit, aby naše snažení posloužilo ke zdárné nápravě. Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody:

1) Metoda vnějšího tlaku

Vnější nátlak neboli metoda restrikce je v pedagogické praxi hojně využíván. Cílem je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Metoda akcentuje ochranu skupiny jako celku. Pedagog tímto způsobem nekompromisně chrání právní řád školy, který je pilířem bezpečí žáků. Minimálně přihlíží k preventivně výchovným potřebám jednotlivců. Potřeba razantnosti a potřeba zajistit bezpečí všem ohroženým vyžaduje, aby metoda zahrnovala tyto tři součásti:

- ***Individuální nebo komisionální pohovor***

Předpokladem konání pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování případu. Bez solidní diagnostiky ztrácí jednání smysl a nezřídká se z nepřipraveného rozhovoru, kdy se teprve dokazuje účast na šikanování, stává fraška.

U zárodečných podob šikanování u dětí často postačí vyvinout pedagogický nátlak mezi „čtyřma očima“ nebo při setkání třídního učitele, agresora a jeho rodičů. Ve vážnějších případech počátečních, a rozhodně vždy u pokročilých stádií, je potřebné uplatnit nátlak prostřednictvím komisionálního pohovoru. Složení komise může být různé, záleží na typu školy a dalších okolnostech. Užitečná je účast třídního učitele, výchovného poradce a ředitele nebo jeho zástupce, na učilištích ještě mistra a vychovatele. Nedoporučuje se, aby bylo na komisionální pohovor pozváno najednou více agresorů se svými rodiči. Tím vyvstane možné riziko, že významná skupina rodičů nedokáže přijmout fakt, že se jejich ratolest chovalo jako brutální agresor, a postaví se na obranu svých dětí.

- ***Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou***

Druhou nezbytnou součástí je informování žáků celé třídy o závěru výchovné komise. Úkolem je přesvědčit žáky, že pracovníci školy dokážou spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy. Podle vývojového stádia šikany a charakteru skupiny je potřeba zvolit způsob oznámení o potrestání viníků.

- ***Ochrana obětí***

Po vyšetřování a potrestání agresorů nelze oběť ponechat svému osudu s odůvodněním, že je vše vyřešeno, protože příčiny onemocnění skupiny nebyly odstraněny. Šikanování může opět začít růst. Proto musí být skupina po neustálém dohledem a život ve skupině musí být sledován, aby byl pedagog okamžitě varován příchodem hrozícího nebezpečí. Pedagog by se měl například domluvit osobní setkávání s obětí v nějakém rozumném časovém intervalu, dále setkávání s loajálními informátory, stanovení ochránců třídy, intenzivní sledování situace obětí, zprostředkování péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem nebo vytvoření „horké linky“ s rodiči.

2) Metoda usmíření

Druhou možností jak poskytnout pomoc (pouze v přísně vymezených případech) je metoda usmíření. Od předešlé metody se nápadně liší. Místo donucení k vnějším

poslušnosti se tu sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Problém je vyřešen „rozmrazením“ agresivního postoje, domluvou a usmířením mezi aktéry šikanování. Potrestání se nekoná, místo toho nastupuje řízené společné hledání nápravy neformální atmosféře. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. V některých vhodných situacích lze usmíření zpečetit dobrovolným odčiněním škod, které je přijatelné pro všechny účastníky..

Tato metoda je vlastně předstupněm minimální léčby celé nemocné skupiny zasažené šikanováním. Pokouší se v nemocné části skupiny změnit vztahy, především mezi oběťmi a agresory, k lepšímu.

Tuto metodu lze uplatnit v poměrně malém měřítku, má své místo při nebrutálních formách prvního a druhého stádia šikanování a u dětí mladšího školního věku.

Při uplatňování metody usmíření je potřeba zachovat určitou posloupnost kroků.

1) Nejnutnější diagnostika

Nejprve se provede diagnostika vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování. K vyšetřování použijeme pouze první tři kroky:

- a) rozhovor s informátory a oběťmi
- b) nalezení vhodných svědků
- c) individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

Poznatky jsou získávány prostřednictvím informátora, obětí a vhodných svědků. Důležité je posoudit, zda lze tuto metodu uplatnit, jde-li o mírnou formu a počáteční stádium.

2) Rozhovor s obětí

Následuje přípravný a rozhodovací rozhovor s obětí. Informujeme ji, že již víme všechno, co potřebujeme, abychom provedli nápravu. Vysvětlíme ji, že je to možné udělat dvěma způsoby. Jeden je potrestání a druhý společná domluva a usmíření. Potom spolu zvažujeme, který způsob je vhodnější. Další krok následuje pouze v případě souhlasu oběti.

3) Rozhovor s agresory

Setkání s agresory je pro nás poslední pojistkou správného rozhodnutí o volbě metody. Slouží pro posouzení možnosti náhledu, empatie a emočně korektivní zkušenosti agresorů. V případě, že je tu určitá otevřenost ke změně, agresori nejsou zarputilí, je jim rovněž nabídnuta domluva a usmíření s oběťmi.

4) Společné setkání a hledání nápravy

Kromě agresorů a obětí se usmíření účastní podle potřeby i další žáci. Závažným úkolem je vybrat co nejpříznivější konstelaci skupiny, aby se nápravy skutečně dosáhlo. Když je to v zájmu věci a je to možné, vždy pozveme žáky, kteří sympatizují s obětí, a další pozitivní třídní autority. Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému, společnému hledání nápravy a usmíření.

(Kolář, M., Praha, 2005, s. 120-130)

4.3. Pomoc rodičů a školy

Pokud rodiče mají určité podezření, že by mohlo jít o šikanování jejich dítěte, je potřeba, aby jednali rychle, ale obezřetně. Ideální stav nastane, když se dítě rodičům svěří. Je potřeba ho pochválit, povzbudit, rozptýlit jeho obavy o tom, že žaluje. Vyzvednout naopak jeho sílu a odvalu sdělit tyto závažné skutečnosti. Přesvědčit ho, že mu chceme pomoci a to potom musíme dodržet. Rodiče jsou jeho jedinou nadějí, nesmí zklamat. Vyslechnou dítě, a dávají mu najevo, že jeho informace berou vážně (i když se mohou zdát malicherné či nepodstatné). V této situaci je potřeba, aby rodiče odložili veškerou práci. Není nic důležitějšího, než situace jejich dítěte. Poskytnout dítěti veškerou podporu. Je pochopitelné, že je potřeba odlišit např. běžnou klukovskou šarvátku od skutečné šikany.

Postup rodičů k dítěti:

- 1) Zjistit od dítěte dopodrobna, co se stalo, kdy se to stalo a kde. Vyptat se, kdo všechno byl situaci přítomen. Je důležité, aby rozhovor s dítětem probíhal v atmosféře důvěry a podpory.
- 2) Poskytnout dítěti veškerou ochranu (např. při cestě do školy a ze školy, i za cenu, že se budou rodiče uvolňovat z práce).
- 3) Poskytnout dítěti dostatek péče, více s ním komunikovat, věnovat se mu ve volném čase, např. odjet na chatu, chalupu či k prarodičům.
- 4) Není-li jistota, že dítě nebude ohroženo během pobytu ve škole, je potřeba ponechat dítě doma, ale zvážit, zda v jeho situaci může být samo.
- 5) Znovu ubezpečovat dítě, že udělalo dobře, že vše sdělilo, mluvit s ním více než dříve.
- 6) Zhodnotit a to velice kriticky, co mohlo vyvolat stav, který skončil šikanou. Neobviňovat pouze školu, ale nastavit si i „zrcadlo pravdy“. Neomlouvat sebe, ani své dítě. Se svým zjištěním se v první fázi dítěti nesvěřovat, ale připravovat nápravu.
- 7) Potřeba hledat, jak dítěti dále pomoci prostřednictvím příslušného odborníka.

Postup ve vztahu ke škole

Zjistí-li rodiče, že je jejich dítě ve škole šikanováno (nejlépe je, pokud se to dozví nejen od jejich dítěte, ale i od hodnověrných svědků, které nebudou v první fázi jmenovat), navštíví školu a to oba rodiče, nebo jeden rodič a někdo, kdo je může podpořit. Každý má právo vzít si k úřednímu jednání další osobu. Podle zjištění se rodiče rozhodnou, zda budou informovat třídního učitele nebo rovnou ředitele školy. Předají informace, které mají k dispozici a žádají odpověď, zda je škola schopna

poskytnout kvalifikovanou odbornou pomoc. Odkaz jen na dosažené pedagogické vzdělání pracovníků školy je nedostačující. V této fázi mohou nastat tyto momenty:

- škola hraje poctivou hru a přizná, že nemá odborné zkušenosti. Je to čestné, poctivé, ale nic to neřeší. Domluví se, že do určitého termínu společně najdou odborníka a stanoví, jak budete dál postupovat. Nepřipouštět žádné neodborné zásahy, vlastní iniciativu některého z pedagogů, ani rodiče by se o takové zásahy neměly pokoušet. Je potřeba vyžadujte zvýšený dozor. Zvážit, zda by pomohlo přeřazení do jiné třídy (má to řadu úskalí, není to zaručené řešení). Zajistit dítěti doprovod do i ze školy.
- škola spolupracuje s odborníkem, případně má odborně připraveného pedagoga. Rodiče domluví proto s tímto odborníkem a třídním učitelem další postup, stanoví způsob vzájemné informovanosti.
- škola nebude o řešení jevit zájem, bude rodičům sděleno, že problém zvládne, že se to vyřeší, ale nepřesvědčí je o tom. Může se stát, že problém bude zlehčován, může dojít i k obviňování jejich dítěte. V takovém případě odmítnou neodborný zásah, podle závažnosti rozhodnou, zda za těchto podmínek pošlou dítě do školy. Informují školního inspektora, či pracovníka školského úřadu a požadují odborný zásah a poskytnutí odborné pomoci. Trvají na tom, že chtějí být informováni o všech krocích, které budou v tomto případě dělány.

(<http://www.poradenskecentrum.cz>)

Zajištění právní ochrany dítěte

Škola je povinna zabezpečit základní práva dítěte. V případě, že škola tuto povinnost neplní, mají rodiče právo podat stížnost u České školní inspekce, Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, ve velice vážných případech můžete podat žalobu u soudu. Neustále je potřeba mít na mysli, že se jedná o jejich dítě a jeho bezpečnost, zdravý duševní a tělesný vývoj. Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, před ním i po něm a to ve škole, v jejím blízkém okolí, při činnostech organizovaných

školou, nese škola plnou odpovědnost se všemi důsledky. Rodiče by neměli litovat času ani peněz na to, abyste zamezili ohrožení jejich dítěte šikanou (týká se to hlavně sociálně slabých rodin). Jednají klidně, věcně, bez emocí, důsledně a nedopustí neobornost a polovičaté řešení. Při jednání ve škole věnují pozornost tomu, jak škola bude postupovat při vyšetřování.

Při této fázi řešení šikany dochází nejčastěji k těmto chybám:

- společně je vyšetřován agresor i oběť
- vyšetřování je prováděno ve skupině, ve třídě
- vyšetřování nemá promyšlenou taktiku a strategii, postupuje nahodile
- pedagogové nevědomky chrání agresora, nepřipouští, že on by mohl šikanovat
- výpovědi oběti jsou bezdůvodně zlehčovány ve snaze šikanu zakrýt
- pedagog se snaží „objektivně“ rozdělit vinu mezi agresora a oběť
- výpovědi zmanipulovaných svědků nejsou konfrontovány
- agresori jsou včas informováni, mají dost času na přípravu své výpovědi i ovlivnění svědků a často i oběti
- postup vyšetřujícího je natolik nevhodný, že oběť odmítne vypovídat
- vyšetřování je vedeno tak neobratně, že ostatní žáci odmítnou vypovídat, či vědomě lžou ze strachu, aby se nestali i oni obětí.

Rodiče by neměli podezírat předem školu z nekalých úmyslů, či nesprávného postupu. Mohli by poškodit další postup řešení šikany. Měli by žádat však veškeré informace, chtít být informováni o všem, co škola v tomto směru podniká.

5. PREVENCE

Prevence sociálně patologických jevů je zahrnuta do schválených Standardů základního vzdělávání. Zkušený pedagog dokáže konkrétní témata uplatnit v kterémkoliv předmětu, nejvíce se však objevují v rodinné výchově, občanské nauce, přírodovědě, biologii, vlastivědě, českém jazyce, prvouce, výtvarné výchově, tělesné výchově, chemii a základech společenských věd. Mnoho prostoru pro prevenci je také v nově zaváděném předmětu „*volba povolání*“: vedle zaměření na profesní orientaci a předání informací důležitých při výběru střední školy může učitel věnovat dostatek času sebepoznání žáků, procesu rozhodování, řešení konfliktů, reakcí na manipulaci a rozvoji komunikačních dovedností.

Prevence se dotýká hlavně oblasti zdravého životního stylu (výchova ke zdraví, osobní a duševní hygiena, výživa a pohybové aktivity), společenskovedné (komunikace, sociální dovednosti a kompetence), přírodovedné (biologie člověka, fyziologie, chemie), rodinné a občanské výchovy a oblast sociálně právní.

Úkolem školního metodika prevence je zajistit spolupráci vyučujících jednotlivých předmětů v rámci ročníku tak, aby preventivní aktivity tvořily ucelený systém. Poskytnuté informace i stupeň rozvoje sociálních dovedností musí vždy odpovídat věku žáků. Znalostní kompetence žáků jsou přesně vymezeny v materiálu MŠMT Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení. Některé dovednosti můžeme postupně rozvíjet již od prvních let školní docházky. Osvojení sociálních dovedností vyžaduje využití interaktivních metod práce. Školní metodik prevence by měl tyto metody ovládat a předávat své zkušenosti svým kolegům. Preventivní práci rovněž nesmíme zapomínat začlenit do aktivit, které škola zajišťuje a organizuje mimo vyučování – zájmové kroužky, diskusní kluby, kurzy, družiny a školní kluby, ozdravné pobyty, výlety a exkurze. Pedagogičtí pracovníci a vedoucí kroužků by měli mít alespoň základní průpravu v preventivní práci a měli by mít možnost dále se vzdělávat. K neefektivnějším nástrojům, tak jako ve všech oblastech, patří osobní příklad. Velmi důležitou roli v prevenci může sehrát třídní učitel.

Ve školních kolektivech existuje vážné nebezpečí, že i pedagog, často neúmyslně, ale mnohdy záměrně dá „zelenou“ silnějšímu jedinci, který pak začne vykonávat to, co vede k šikaně. Problém šikany tedy nelze léčit jako problém vztahu mezi agresorem

a obětí, aniž bychom léčili celou skupinu. To je jedna z nejčastějších chyb, ke které při řešení problému šikany dochází.

“Pojem prevence je odvozen z latinského „*praevenire*“ (předcházet) představuje soustavu opatření, která mají předcházet nežádoucím jevům, jako jsou například: drogové závislosti, zločiny, neúspěchy ve škole, sociální konflikty, násilí, agresivně, šikaně...“ (<http://cs.wikipedia.org/>)

Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později (možná už příliš pozdě) odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu. Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.

Nebezpečí šikany můžeme snížit uplatňováním zásad, které prospívají duševnímu i mravnímu vývoji dítěte a pomáhají vytvářet dobré vztahy jak v rodině, tak i ve škole:

- ***Solidarita se slabými jako základ řízení třídy*** – učitel by se měl zaměřit na podporu outsiderů, všimnout si dětí plachých, úzkostných, nějak handicapovaných, méně sympatických a izolovaných. Měl by posilovat jejich sebevědomí, umět je povzbudit a dát jim příležitost v něčem vyniknout, zapojit je do společné činnosti a tím jim umožnit lépe zapadnout do kolektivu.
- ***Podpora autority učitele*** – zvýšení a obnovení autority učitele a školy jako celku je nezbytnou podmínkou toho, aby škola řádně plnila své poslání a dokázala se vypořádat s negativními jevy jako je šikana. Důležité je, aby třídní učitel měl co největší podíl na výuce a co největší podporu ředitele.
- ***Posílení demokracie ve třídě a ve škole*** – učitel by se měl ptát dětí na jejich názory a přání, měl by umožnit žákovskou samosprávu, dát dětem možnost volby, informovat rodiče o problémech školy, o nepříjemných událostech, zapojit rodiče do aktivit školy.

- **Ideová výchova** – spočívá v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty naší společnosti (solidarita, soucit, obětavost, čest atd.). Jednou z technik ideové výchovy je vytvoření Charty třídy, kdy děti samy formulují stručné zásady, podle kterých by se jejich jednání a chování mělo řídit.
- **Princip kooperace ve výchově** – jedná se o co nejširší uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech a její cílevědomé využívání k vytváření takových vztahů mezi dětmi, aby se snižovalo riziko vzniku šikany.
- **Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie** – mediální násilí svádí k přímému napodobování a působí pustošivě na celý citový život, snižuje citlivost dětí ke kultuře, oslabuje smysl pro kázeň a řád.
- **Dozor ve škole** – dozor je velmi účinným preventivním prostředkem proti šikaně. Čím více pedagogů dohlíží během přestávek (mimo výuku) na dění ve třídách, na chodbách a jiných zákoutích školy, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně.
- **Práce s potenciálními agresory** – především je nutné tyto děti bedlivě sledovat a zakročit již při prvních náznacích agrese. Učitel by měl u těchto žáků užívat co nejvíce pochvaly, učit je sociálním dovednostem, schopnosti empatie, zaměstnat je pro ně atraktivní činnostmi, pomáhat jim vybudovat si osobní perspektivu.
- **Výchova k násilí** – důraz je kladen na výchovu dětí tak, aby se dovedly prát, aby se nebály ránu přijmout ani ránu dát, ale aby zároveň tuto svou schopnost využívaly pouze k dobrému. Nedílnou součástí výchovy k násilí musí být výchova ke kázi a sebeovládání i mravní výchova.

(Říčan, P., Praha, 1995, s. 71-89)

5.1. Primární, sekundární a terciální prevence

U problematiky šikanování rozlišujeme prevenci primární a prevenci sekundární. Prevence terciální v naší zemi podle některých autorů v současné době prakticky neexistuje. Kladou však důraz na potřebu začít na ní pracovat. Jedná se především o možnost škol využívat speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory.

Prevence primární

Prevence primární se uplatňuje tam, kde k šikaně zatím nedošlo. Důraz je kladen především na výchovu harmonické osobnosti dítěte, dále na informovanost dětí, rodičů i široké veřejnosti o problematice šikany, o preventivních opatřeních a aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti, výchova k nebojácnosti, tělesné zdatnosti).

Prevence sekundární

Prevence sekundární se využívá v situacích, kdy k šikaně již došlo. Snaží se o nápravu a zamezení opakovanému objevení se šikany. Řadíme zde včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana obětí před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči, jednání s kolektivem třídy), výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, tlumení agresivních sklónů, výcvik sociálních dovedností).

Prevence terciální

Terciální prevence spočívá v oddělení agresora od oběti šikany, ve změně klimatu na škole, které by se mělo stát více otevřenější problémům, ale také k nim méně lhostejné, se snahou je vyřešit. Terciální prevence ve smyslu zabránění dalšímu

asociálnímu nebo antisociálnímu chování původce šikany, spočívá v jeho spolupráci se Střediskem výchovné péče (SVP), nebo dalšími níže uvedenými institucemi, zabývající se problematikou prevence sociálně patologických jevů. Terciální prevence se zabývá následnou péčí, která přichází po odpykání trestu, nebo i během něho a je zaměřena na zabránění recidivy, tedy opakovaného antisociálního chování. Zabezpečuje se zejména činností občanských sdružení (projekt Lata apod.), jejich formy streetworku, SVP (Střediska výchovné péče) a další resocializační programy institucí pro výkon trestu jako jsou věznice, DDÚ, DDM (diagnostické ústavy pro děti a mládež), DVÚ- dětský výchovný ústav, VÚM- výchovný ústav pro mládež.

Schéma prevence školních šikan

Abychom mohli účinně bojovat proti šikaně, je v první řadě velmi důležité vůbec připustit její existenci na našich školách a uvědomit si závažnost tohoto problému. Neméně důležité je zájemcům o změnu zajistit odbornou kvalifikaci a prosadit celkově promyšlený postup nejen na úrovni jednotlivé školy, ale na úrovni celého školství.

Model ucelené pomoci

- Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a škol vůči šikaně.
- Specifický program proti šikanování jako součást komunity, který dokáže případnou šikanu brzy rozpoznat a účinně léčit.
- Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně-pedagogickými centry, středisky výchovné péče, diagnostickými ústavami, jejichž úkolem je řešit pokročilé šikany a poskytnout služby v oblasti její prevence.
- Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů (např. dětské psychiatrie, kriminalisté, sociální kurátoři) a nestátními organizacemi podílejícími se na prevenci šikany.
- Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů při vytváření preventivních opatření šikany.

- Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit své žáky před šikanováním.
- Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi (Občanské sdružení proti šikanování apod.).

(Kolář, M., Praha, 2005, s. 198)

5.2. Projekty, organizace a opatření prevence šikany

Přehled projektů, organizací a opatření bojujících proti šikaně:

- Minimalizace šikany (MIŠ) – cílem projektu je najít cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na našich školách a poskytnout ji k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR, vytvoření podmínek pro systémové zavádění Českého školního programu proti šikanování
- CHIPS – na základě dlouholeté spolupráce s britskou ChildLine, která nabízí školám ve Velké Británii peer program „ChildLine in Partnership with Schools“ (CHIPS), bylo české Lince bezpečí umožněno převzít její know-how a aplikovat v našich podmínkách a prostředí. Projekt by měl napomoci zejména při prevenci šikany a rozvoji vrstevnických vztahů na školách. Sdružení Linka bezpečí na něj získalo grant Evropské unie. Projekt se zaměřuje na pomoc při řešení výskytu sociálně-patologických jevů na školách s využitím vrstevnické podpory. To je způsob, jak dětem umožnit prostřednictvím jejich kamarádů vyrovnat se s náročnými situacemi, postavit se proti šikaně a negativnímu ovzduší ve škole. CHIPS školí budoucí dětské podporovatele a jejich dospělé supervizory, čímž pomáhá mladým lidem více se podílet na věcech, které ovlivňují jejich životy. Podporovatelé pomáhají řešit případné problémy dětí na škole. Jsou vyškolení k tomu, aby uměli kamarádům poradit, podpořit je nebo doporučit, na koho se mají se svým problémem nejlépe obrátit.

- Zdravá škola - mezinárodní program podpory zdraví ve škole, rozvíjený za spolupráce Světové zdravotnické organizace, Evropské unie a Rady Evropy. Usiluje o vnitřní transformaci školy vycházející ze dvou principů – respektu k základním potřebám každého jednotlivce v kontextu širší komunity a otevřené komunikace a partnerství, které rozpracovává do řady konkrétních zásad. V ČR je gestorem Státní zdravotní ústav v Praze.
- LATA – nezisková organizace, která pomáhá ohroženým dětem a mladým lidem. Jejím základem je poskytování služeb v projektu „Ve dvou se to lépe táhne“, který pomáhá mladým lidem zvládat jejich nepříznivou nebo ohrožující situaci a posiluje jejich samostatnost. K tomu využívá vrstevnickou podporu dobrovolníků a dalších navazujících služeb pro klienty a jejich rodinu. Pomáhá při začleňování jedince do společnosti - při socializaci, pomáhá v oblasti trávení volného času a s problémy při vzniku sociálně patologických jevů jako je záškoláctví, šikana, drogová závislost, vandalství atd.
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení.
- Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 - 2012
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.
- Společenství proti šikaně, o. s. – dobrovolné humanitární sdružení, pracují v něm odborníci se zaměřením na problematiku šikanování, rodiče obětí šikany, cílem sdružení je pomoc obětem šikany a prevence tohoto závažného celospolečenského problému
- Občanské sdružení proti šikanování – cílem sdružení je hlavně podpora vytvoření systému prevence šikany, poskytování odborné právní pomoci obětem a jejich rodinám, jednání s orgány státní správy v oblasti právních předpisů týkajících se problematiky šikany, spolupráce s institucemi zabývající se ochranou dětí a mládeže před šikanou.
- Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR – poskytuje zajišťování poradenských služeb ve školách, pedagogicko-psychologických poradnách,

speciálně-pedagogických centrech, vzdělávání pedagogů v oblasti prevence sociálně patologických jevů.

➤ a jiné.

5.2.1. Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

Základem prevence šikanování a násilí na školách je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporují solidaritu a toleranci,
- podporují vědomí sounáležitosti
- posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy
- uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt
- rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Vychází přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu, *Metodického pokynu k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* č.j. 20 006/2007-51, součástí Minimálního preventivního programu školy. Ředitelé škol zejména zajistí:

- vzdělávání pracovníků (pedagogických i nepedagogických) v akreditovaných kurzech k problematice šikanování.
- v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, podle potřeby při přecházení žáků mezi budovami školy, do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.

- aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní kolektiv. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.
- doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování

Pedagogičtí pracovníci vedou důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli vnímat vztahy mezi žáky a atmosféru v třídních kolektivech, kde působí, jako nedílnou a velmi důležitou součást své práce. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. Vztahy a chování pedagogických i nepedagogických pracovníků vůči sobě a vůči žákům, ovlivňují chování žáků. (*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*)

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, školního metodika prevence, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány. Zejména:

- v resortu školství – s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry,
- v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology, psychiatry a zařízeními, která poskytují odbornou poradenskou a terapeutickou péči, včetně individuální a rodinné terapie,
- v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou),
- případně s nestátními neziskovými organizacemi specializujícími se na prevenci a řešení šikany.

Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu (provinění), ředitel školy nebo školského zařízení oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

Ředitel školy oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu. (*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*)

5.2.2. Školní program proti šikanování

Každá škola si vytvoří vlastní Program proti šikanování, pokud ho doposud nemá. Tento program se stane součástí Minimálního preventivního programu. Na tvorbě a realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Koordinace jeho tvorby patří ke standardní činnosti školního metodika prevence. Ten podle potřeby spolupracuje s metodikem prevence v Pedagogicko-psychologické poradně. Za realizaci a hodnocení programu je odpovědný ředitel školy.

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Důležité je zaměřit se na oblast komunikace a vztahů mezi žáky ve třídách, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne. Současně je třeba stanovit smysluplnou strukturu programu. Hlavní součástí programu je krizový plán, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde. Měly by z něj jednoznačně vyplynout kompetence jednotlivých osob a specifický postup a způsob řešení.

Dva typy scénářů:

1. První zahrnuje situace, které škola zvládne řešit vlastními silami. Do této skupiny patří postupy pro počáteční stádia šikanování a rámcový třídní program pro řešení zárodečného stádia šikanování.
2. Druhý zahrnuje situace, kdy škola potřebuje pomoc z venku a je nezbytná její

součinnost se specializovanými institucemi a policií. Sem patří řešení případů pokročilé a nestandardní šikany, např. výbuchu skupinového násilí vůči oběti.

S krizovým plánem jsou vždy na začátku školního roku prokazatelně seznámeni žáci (přiměřeně jejich věku), studenti a jejich zákonní zástupci. (*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*)

5.3. Nízkoprahové kluby

Další formou primární prevence jsou tzv. nízkoprahové kluby pro děti a práce s ohroženými dětmi přímo na ulici. Nízkoprahové kluby (odborně nízkoprahová zařízení pro děti a mládež - NZDM) jsou určeny dětem a mládeži, které tráví svůj volný čas touláním na ulici, v partě či jinak neorganizovaně. Navštěvovat je mohou všichni - od „jedničkářů“ z gymnázia přes „skejtáky“, vyznavače alternativního způsobu života až po „průšviháře“ ze zvláštní školy. Jsou v podstatě volnočasovou alternativou k různým zájmovým útvarům kroužkům a jiným organizovaným aktivitám, navíc ale poskytují poradenství a sociální servis. Přístup do nízkoprahových klubů není omezen financemi, zájmem ani časem příchodu či odchodu, návštěvníci mají svobodu volby, a to jak při pohybu v prostoru klubu, tak v chování i ve volbě vykonávaných činností. Nízkoprahové kluby mladým nabízejí mnoho programů a vybavení: poslech muziky a promítání filmů na přání, stolní fotbal, stolní tenis, kulečnick, air hockey, lezeckou stěnu či půjčovnu sportovního vybavení na ven, zkušebnu s hudebními nástroji pro mladé začínající kapely, výtvarnou dílnu s hrncířským kruhem apod. Zásadní význam klubů je však v jejich poradenské a preventivní činnosti - umožňují dětem a mládeži si popovídat, nebo se svěřit se svými problémy, které mají možnost s pracovníky rozebrat a řešit. Vytvářejí pro děti chráněný prostor, v němž dospívající najde svoje místo, což je přesně to, co v městech a na anonymních sídlištích chybí. Mládež je během pobytu v klubech zároveň chráněna a současně pod „dozorem“

zkušených a pro tento účel školených pracovníků. V každém klubu rovněž platí přesná pravidla, která mimo jiné zakazují užívání alkoholických nápojů, drog, násilí či šikanu.

5.3.1. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Prostějov

Praktickou zkušenost jsem získal v jednom takovém zařízení v místě mého bydliště, které jsem vyhledal a blíže se seznámil s jeho činností a historií. Jedná se o NZDM Prostějov, které je jedním z programů Oddělení Walhala, Sdružení Podané Ruce. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež poskytuje zázemí, podporu a odbornou pomoc dospívajícím v obtížné životní situaci z města Prostějov a okolí.

NZDM Prostějov se zaměřuje na cílovou skupinu dospívajících dětí a mládeže ve věku 11 až 21 let a mladých dospělých do 26 let ohrožených komplikovanými životními událostmi a rizikovým chováním. Do cílové skupiny nepatří osoby s mentálním a zdravotním postižením takového rozsahu, které znemožňuje bezpečný pohyb v prostorách zařízení a osoby užívající tvrdé nelegální drogy. Cílem tohoto zařízení je sociální začlenění dospívajících do skupiny vrstevníků, i společnosti, zmírnit negativní dopady rizikového chování a jednání mládeže na jejich zdraví a další vývoj, vytvářet zázemí pro jednotlivce a skupiny mladistvých a podmínky pro jejich svépomocné aktivity. Pomáhat jedincům zvládat krize a obtížné situace v jejich každodenním životě. Má také za úkol vyvíjet nové postupy práce s dospívajícími, mapovat jejich potřeby a zveřejňovat je v rámci široké veřejnosti, podpořit formulování jejich vlastních názorů k sobě samým, jejich bezprostřednímu i vzdálenějšímu okolí.

NZDM Prostějov sídlí na ulici Újezd, Prostějov v pronajatých prostorách, které jsou rozčleněny do 7 místností, celkem 160 m². Umístění NZDM je ve středu města Prostějov, je situováno v blízkosti MHD a vlakového i autobusového nádraží. Je dosažitelné z většiny míst daného regionu. NZDM je tvořeno klubovou místností (kulečnická, fotbalová, šipky, křesílka, aj.), počítačovou místností (4 PC s internetem), čajovnou (čajový pult, křesílka, stolečky, připojení na PC, atd.), poradenskou místností (křesílka, gauče, stoly na arteterapii, PC s internetem), kanceláří, 2 WC (odděleno pro klienty a zaměstnance) a skladem. Prostory mají 3 samostatné vchody a přístup je bezbariérový.

Cílovou skupinou NZDM Prostějov jsou děti a mládež, které mohou zažívat:

- *konfliktní společenské situace* - ocitají se v situacích, které jsou v rozporu se společenskými, právními a kulturními normami. Mezi takové situace patří např. projevy šikany, drobná kriminalita, vandalismus, násilné projevy, útěk z domova či z jiného přístřeší, generační konflikty, konflikty v místní lokalitě, experimentování s návykovými látkami, rasismus, záškoláctví, trestní stíhání, vyloučení ze školy, pohlavní zneužívání, domácí násilí atd.
- *obtížné životní události* - zažívají situace, ve kterých se těžce orientují a které jsou obtížně řešitelné vlastními silami. Mezi takové události patří např. rozpad rodiny, partnerské problémy rodičů, životní krize, sexuální debut, problémy s volbou školy a povolání, rozpad vlastních partnerských vztahů, partnerské problémy, zajištění bydlení, těhotenství, zneužívání a jiné obtížné události v rodině, ve škole a mezi vrstevníky.
- *omezující životní podmínky* - ocitají se v prostředí, které způsobuje omezení psychosociálních dovedností. Jde o životní podmínky, podporující či vytvářející izolovanost jedince, neschopnost adaptace, neschopnost navázání vztahů, absenci zájmů, absenci citlivosti, pocit odcizení, pocit zneschopnění, asociální životní způsob, pasivní životní stereotypy, malé možnosti k aktivnímu uplatnění v sociálně akceptovaných činnostech. Příčinou je především nepříznivé rodinné a sociální prostředí.

Vztahují se k nim další (doplňkové) charakteristiky:

- nemohou nebo nechtějí se zapojit do standardních volnočasových aktivit vyhýbají se standardním formám institucionalizované pomoci a péče
- dávají přednost neproduktivnímu trávení volného času
- dávají přednost trávení volného času mimo rodinu
- mají životní styl, díky kterému se dostávají do konfliktů, který je ohrožující pro ně samé nebo jejich okolí
- nepřicházejí s jasnou zakázkou nebo ji nedovedou či nechtějí definovat tak, jak to vyžadují jiné typy služeb.

Poskytované služby:

- **Sociální služby - poradenství**

Základními službami realizovanými v centru je kontaktní práce, situační intervence, práce s výchovnou situací, poskytování informací; pomoc při prosazování práv a zájmů; poradenství; doprovodná práce a zajištění návazné odborné péče zejména v oblastech školy, rodiny, partnerství, vrstevnických vztahů, práce, aj. potencionálně možných problémových situací v dospívání.

- **Volnočasové aktivity**

Součástí klubu je klubová místnost, herna, výtvarná dílna, počítačová místnost s počítači a bezplatným přístupem na internet, fotodílna, místnost na stolní tenis, kontaktní místnost pro poradenství, sportovní místnost a půjčovna volnočasového vybavení. Zařízení má pravidelný měsíční program akcí pro děti a mládež, další aktivity jsou pořádány venku - na místech, kde se cílová skupina pohybuje.

- **Programy specifické primární prevence**

Komplexní programy zaměřené na předcházení nežádoucího rizikového chování u dětí a mládeže, realizované na ZŠ, SŠ a SOU v prostějovském regionu.

Zásady poskytovaných sociálních služeb

Služba je plánovaná a realizována na základě těchto zásad:

- Nízkoprahovost a anonymita
- Veřejná přístupnost ke službě
- Model Public Health (Ochrana veřejného zdraví)
- Bio-psycho-socio-spirituální model
- Individuální přístup k uživateli služeb
- Respektování volby a svobodné vůle uživatele služby
- Dodržování práv uživatele služeb

Zásadní cíle

- Vytvoření bezpečného prostoru pro cílovou skupinu.
- Podpora dospívajících ve zvládnání krizí a obtížných situací v jejich každodenním životě.
- Vhodnou a srozumitelnou formou předávat informace týkající se rizikového chování.
- Snižit sociálně patologické jevy u cílové skupiny.
- Dosáhnout u uživatelů osvojení schopnosti aktivně a smysluplně trávit volný čas.
- Podpora v dosažení nejvyššího možného vzdělání dle individuálních možností a schopností uživatele a jeho zařazení na trhu práce.

Dlouhodobé cíle

- Služby jsou dostatečně známé definovanému okruhu osob, kterým může být služba poskytována i široké veřejnosti.
- Služby jsou dále rozvíjeny dle potřeb cílové skupiny.
- Počty nových kontaktů jsou zvyšovány a udržovány kvalitní kontakty se stávajícími uživateli.
- Stabilizace a zapracování mladého týmu.
- Úspěšné absolvování inspekcí MPSV a ČAS (Česká asociace streetwork).
- Zajistit nové, aktuální informační letáky.
- Vytvořit kvalitní webové stránky.
- Dle možností vytvořit moderní design centra.

Základní nabídka služeb

Služba obsahuje tyto základní činnosti:

a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti

- Kontaktní práce
- Situační intervence
- Informační servis
- Indoorové sportovní aktivity
- Výtvarné workshopy

- Outdoorové sportovní aktivity, Výlety
- Preventivní a vzdělávací aktivity
- PC workshop
- Interkulturní hry
- Filmový klub
- Doučování
- Osvojování si dovedností uchazeče o zaměstnání
- Ekologická výchova
- Programy specifické primární prevence pro žáky a studenty ZŠ, SŠ a SOU.

b) sociálně terapeutické činnosti

- Krizová intervence / Pomoc v krizi
- Poradenství
- Případová práce
- Práce se skupinou
- Práce s blízkými osobami

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

- Zprostředkování dalších služeb, doprovodná práce
- Kontakt s institucemi ve prospěch uživatele služby
- Pomoc v prosazování práv a zájmů

Služby, které NZDM Prostějov není schopno vlastními silami pokrýt, zajišťuje tak, že danou službu zprostředkuje v regionu na odborném pracovišti .

Služby jsou nabízeny zájemci, po navázání osobního kontaktu, se zájemcem o službu. Pracovník mu poskytne přiměřené informace o poslání, cílech, cílové skupině a principech sociální služby. Představí mu nabídku činností v NZDM a individuální podporu (poradenství, doprovody a pomoc při řešení osobních problémů např. se školou, rodinou). Podpora při formulování osobních cílů a potřeb se uskutečňuje rozhovorem. Zájemce o službu by měl identifikovat své potřeby a osobní cíle, kterých by chtěl prostřednictvím sociální služby dosáhnout.

Pracovník zařízení v průběhu jednání se zájemcem o službu dohodne podmínky poskytování sociální služby. Konkrétní podoba dohodnuté podpory může vycházet

z nabídky, kterou pracovník zájemci předloží, anebo přímo ze zřetelně formulovaných osobních cílů a potřeb uživatele. Podstatným aspektem dohodnuté podpory je skutečnost, že vychází z osobních zdrojů uživatele. Znamená to, že pracovník hledá východisko především v možnostech uživatele, jak řešit svou situaci. Uživatel využívá službu dobrovolně a jsou mu dostupné všechny informace, které jsou se službou spojeny. Procesy jsou založeny na komunikaci a vzájemném respektování pravidel a dohod. Nedílnou složkou jsou přání a potřeby zájemce. Tento proces je završen uzavřením ústní či písemné dohody o poskytování služby a následným individuálním plánováním služby s uživatelem služby. (<http://www.podaneruce.cz>)

Metody práce

Projekt je realizován především v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Aktivita se odvíjí od zájmů a potřeb uživatelů, jsou tvořeny programově. Svou činnost v rámci NZDM rozlišuje na přímou práci s cílovou skupinou a nepřímou práci nezbytnou pro zabezpečení chodu projektu.

Přímá práce je konkrétní činnost vykonávána s cílovými skupinami v NZDM. Můžeme ji dělit na individuální a skupinovou:

- **Individuální práce** se orientuje na konkrétního rizikového nebo problémového jedince s předpokladem alespoň částečné míry motivace pro spolupráci.
- **Skupinová práce** se cíleně zaměřuje na specifickou definici cílové skupiny. Vychází se z dobré znalosti této skupiny, její hierarchie, rozdělení rolí, postavení jednotlivých členů, jejího fungování apod.

Oba tyto typy práce mají společný obsah. Základem je získávání informací o příčinách a charakteru sociálně-patologických jevů, poskytování podpory a pomoci při řešení osobních nepříznivých situací, nedirektivní sociální práce za účelem seberealizace jednotlivce či skupiny a motivování uživatele. Při přímé práci s uživatelem se dodržuje – kodex sociálního pracovníka, kodex terénního sociálního pracovníka, metodika organizace, standardy v sociálních službách, Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte, zákon o sociálních službách 108/2006 Sb., ČAS Česká asociace streetwork. (<http://www.podaneruce.cz>)

Nepřímou práci je myšleno zajišťování dobrého fungování programu, a to jak poskytování služeb, tak personální a ekonomickou agendu. Patří sem zejména:

- Finanční a personální řízení programu a ostatní administrativní činnosti. Patří sem interní záznamy, průběžné zprávy a závěrečné zprávy hodnotící realizaci projektů, zápisy z porad, plánování vzdělávacích procesů zaměstnanců, kniha úrazů a další dokumenty spojené s personálním a ekonomickým řízením služby.
- Vedení dokumentace a výkaznictví práce s uživateli. Dokumentace je zaznamenávána písemnou formou, je složena z údajů, které jsou nezbytné pro realizaci služby. Záznamy služby: výkaz počtů kontaktů a výkonů, statistické záznamy (pohlaví, druh problematiky, počet dnů v provozu aj.), evidence smluv, prezenční listiny, kniha stížností atd.
- Psaní a podávání projektů, PR aktivity, fundraising.
- Jednání s úřady, institucemi a organizacemi v zájmu cílové skupiny.

Odmítnutí zájemce o službu

Zájemce o službu může být odmítnut z níže uvedených důvodů:

- zájemce nespadá do cílové skupiny - poskytovatel neposkytuje službu, o kterou osoba žádá,
- kapacita zařízení je naplněna. Zájemce či uživatel je zařazen do pořadníku čekatelů a je o tom informován. Má právo odmítnout zařazení do pořadníku. Pořadník je veden v Knize Kontaktního a poradenského programu (datum, kód, kontakt a zakázka).
- havarijní, nouzové a mimořádné situace v rámci služby
- vnitřní pravidla centra – omezení nabídky služby, aj.

Pravidla pro odmítnutí zájemce o službu

Zájemce o službu je jasně a srozumitelně informován o důvodech vedoucích k odmítnutí. Zájemce, který se domnívá, že mu byla možnost stát se uživatelem služby odmítnuta neoprávněně, může podat stížnost. O možnosti podání stížnosti, její formě a pravidla pro vyřizování je informován při odmítnutí. Stížnost může podat ústně i písemně, do Knihy přání a připomínek, e-mailem, sms, poštou. Podávání a vyřizování stížností se řídí dle interních pravidel zařízení. Pracovník zapíše odmítnutí zájemce o sociální službu do knihy Kontaktního a poradenského programu. Zápis obsahuje tyto náležitosti: datum, přezdívkou či jméno zájemce o službu, důvod k odmítnutí a podpis

pracovníka, který službu odmítl poskytnout. Každé odmítnutí služby je zhodnoceno na poradách týmu s cílem pečlivě zvážit, zda nedošlo k pochybení, zda je možné doporučit zájemci službu jiné instituce, na které by se mohl obrátit. V případě pochybnosti pracovníka i celého týmu o správném postupu existuje vždy možnost vše řešit za pomoci odborného garanta nebo supervizora. Zájemci, který byl odmítnut z kapacitních důvodů je sdělen nejbližší termín jeho přijetí do programu. Pracovníci zváží v danou chvíli kritéria pro zařazení do pořadníku – např. aktuální situace uživatele, region, požadované služby, aj.

Vedoucí služby NZDM Prostějov PhDr. Součková a ostatní pracovníci tohoto zařízení chodí často přednášet do škol na téma šikana, nebezpečí drog atd.. Podle jejich zkušeností, drobné šikany a agrese mezi mládeží v našem regionu přibývá. Při diskuzích na různá témata si pracovníci všímají, že děti svými posměšky zprvu jasně míří k obětem šikany. Po citlivém přístupu přednášejících se ale situace obrací a školáci sami ukazují na agresory. Pracovníci zařízení ví o případu, kdy šikanovaný žák, který propadl, se stal v nižším ročníku agresorem.

PhDr. Součková však podotkla, že projevy šikany nejsou na prostějovských školách nijak extrémní. Sama neslyšela o nuceném odevzdávání peněz, močení na oběti šikany a podobných závažných proviněních. Prostějovské zařízení připravuje pro oběti šikany z řad školáků ojedinělou službu. „V nízkoprahovém klubu by měl působit specialista, který by šikanovaným dětem pomáhal.“

Projekt je financován dotační podporou:

- Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR
- Ministerstva práce a sociálních věcí ČR
- Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR
- Olomouckého kraje
- Města Prostějov

6. LEGISLATIVA

S pojmem šikana, šikanování se právní praxe setkává poměrně často. Platná právní úprava pojem šikana nepoužívá. Slovníky cizích slov definují pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Šikanování je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či majetku. Jedná se o složitý komplexní problém, který není možno pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky zasahuje do různých právních odvětví.

V dnešní době se hodně zaměřujeme na lidská práva dětí a jejich ochranu. Každé právo, ale musí být vyváženo i konkrétní odpovědností za porušování práv ostatních, jakož i za porušování obecných zásad slušného chování. A tato odpovědnost se musí samozřejmě týkat i dětí.

V současné době neexistuje žádný právní předpis, který by se speciálně problematikou šikany mezi dětmi zabýval a konkrétně upravoval. Pojem šikany je značně rozsáhlý, neboť šikana se může projevovat různými způsoby, od přímého fyzického napadání, přes drobné krádeže až po pouhé přezírání oběti. Pro potřebu komplexního řešení šikany vydalo Ministerstvo školství metodický pokyn, kde je vymezena problematika šikany. Pokyn dává školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. Pokyn však pokrývá pouze školní oblast, neřeší všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutno hledat v právních předpisech trestního, občanského či správního práva.

Náš trestní zákon pojem šikana nebo šikanování nezná, ale není to proto, že by snad takové jednání nebylo trestné. Hlavním důvodem je to, že všechny možné formy šikany nejsou stejně závažné a nebylo by proto spravedlivé, dávat viníkům stejný trest. Z toho důvodu nešetří policie trestný čin jménem šikana, ale pouze trestné činy, jejichž skutková podstata je pachatelem naplněna, a těch je celá řada, např. § 353 TZ - násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci, § 146 TZ - ublížení na zdraví, § 171 TZ - omezování osobní svobody, § 173 TZ - loupež, § 175 TZ – vydírání atd.

Právní řešení šikany je tedy problematické. Právní nástroje, jak agresora potrestat a předejít další šikaně, se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet.

6.1. Školní oblast

Škola je místem, kam by jsme se měli, v případě šikany a agrese, obrátit jako první, protože právní řád přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Školy a její pracovníci však mnohdy existenci šikany popírají a snaží se zbavit odpovědnosti. Státní dohled nad školní činností vykonává Česká školní inspekce, dohled rodičů je zajištěn formou školních rad. Na chod školy má vliv též zřizovatel školy, ve většině případů je jím obec či kraj.

Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit, a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

Pedagogičtí pracovníci stejně jako ředitel školy nesou odpovědnost za chování žáků probíhající během výuky, ale i o přestávkách, jinak řečeno mají odpovědnost po celou dobu, kdy je žák svěřen jejich dočasnému dozoru (od vstupu do školy až po její opuštění, ale např. i při různých výletech, exkurzích apod.). Pokud je tedy šikana páchána v tomto období, pak je na místě odpovědnost příslušných pedagogických pracovníků za ní. Odpovědnost pedagogických pracovníků je stanovena v § 27 nařízení vlády č. 108/1994, kterým se provádí zákoník práce a některé další zákony, dále čl. 8 Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení č.j. 14 269/2001-

26. Povinnost ředitele je potom stanovena v § 3 zák. č. 564/1990 o státní správě a samosprávě ve školství.

Pokud by se pedagogický pracovník dozvěděl o šikaně, která by mohla být trestným činem (např. § 146 TZ - ublížení na zdraví, § 205 TZ – krádež apod.), a tuto trestnou činnost by neoznámil na policii, mohl by být stíhán pro trestný čin dle § 368 TZ - neoznámení trestného činu, § 367 TZ - nepřekažení trestného činu, § 366 TZ - nadřzování, popř. § 365 TZ - schvalování trestného, za určitých okolností se může stát účastníkem na trestném činu dle § 24 TZ (např. pedagog by viděl, jak je dítěti ubližováno, a ponechal by ho bez pomoci mezi šikanujícími žáky). Zanedbání jeho pracovních povinností by bylo možno kvalifikovat i jako porušení pracovní kázně a vyvodit z toho pracovníprávní důsledky (snížení platu, výpověď apod.). Zanedbání dohledu (dozoru) může též zakládat občanskoprávní odpovědnost za škodu způsobenou nezletilými, na které byl povinen dohlížet.

Pokud situace nelze řešit přes školu, pedagoga, je nutné se obrátit na další instituce. Další subjekty se dělí o výkon státní správy a samosprávy ve školství, jejich posloupnost má význam z hlediska případných opravných prostředků a možností nápravy, orgánů dozoru apod.

A. Státní správu ve školství vykonávají:

- ředitel školy
- krajské úřady - (financování škol, odvolací instance proti rozhodnutím obcí)
- Česká školní inspekce - provádí inspekci dle zákona
- Ministerstvo školství
- jiné ústřední orgány

B. Samosprávu vykonává:

- obec - zřizuje se souhlasem kraje ZŠ, činí opatření na základě výsledků ČŠI, dává souhlas se jmenováním ředitele
- kraj - zřizuje střední školy a VOŠ, odborná učiliště
- rada školy (je-li zřízena)

Petice a stížnosti

Dalším právním nástrojem, jak aktivně ovlivňovat věci veřejného zájmu, tedy např. řešení šikany, jsou petice a stížnosti.

- **Petiční právo** je zaručeno každému jednotlivci, a to v Listině základních práv a svobod (čl. 18), které je provedeno *petičním zákonem č. 85/1990 Sb.*

Ve věcech veřejného nebo jiného společného zájmu má každý právo sám nebo s jinými se obracet na státní orgány a orgány územní samosprávy s žádostmi, návrhy, stížnostmi. Peticemi se však nesmí zasahovat do nezávislosti soudů a nesmí se v nich vyzývat k porušování základních práv a svobod zaručených Listinou. Peticí je upozorňováno na některé problémy veřejného zájmu.

- **Stížnost** (ve správním smyslu, nikoliv dle trestního řádu) je naproti tomu nástrojem k prosazení osobních zájmů. Stížnosti a podněty (nespadají sem petice) jsou upraveny vládní vyhláškou.

Takovou stížnost je oprávněn podat každý a orgán veřejné správy je povinen na ni odpovědět. Stížnost, kterou není třeba prošetřovat na místě nebo na podkladě spisového materiálu musí být vyřízena do 10 dnů od doručení. Stížnosti, které nelze vyřídit do 10 dnů, musí být vyřízeny nejdéle do 30 dnů. Tuto lhůtu lze překročit jen výjimečně. O důvodech prodloužení lhůty musí být stěžovatel uvědoměn. Opakuje-li stěžovatel stížnost, je orgán povinen přezkoumat, zda původní stížnost byla správně vyřízena.

Stížnost je však pouhým podnětem pro veřejný orgán. Přestože má povinnost ji prošetřit a odpovědět na ni, není povinen se jí řídit, ani provést ve stížnosti navrhované opatření (např. zahájit určité řízení např. o vyloučení žáka ze školy apod.). Stížnost se považuje za vyřízenou, jakmile po jejím prošetření byla učiněna opatření potřebná k odstranění závad a stěžovatel o tom vyrozuměn.

Výchovná opatření

S agresorem se doporučuje dále pracovat (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné prostředí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči pedagogicko-

psychologické poradny, střediska výchovné péče nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

Pro potrestání agresorů lze užít i následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné či nepodmíněné vyloučení ze školy (nelze vyloučit žáka, který neukončil povinnou školní docházku)
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy.

Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli. V mimořádných případech se užijí další opatření, jako například, že ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení Střediska výchovné péče, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.

Ředitel školy může podat návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

6.2. Oblast trestního práva

Trestní stíhání může být problematické u agresorů, kteří v době spáchání činu nedovršili čtrnáctý rok svého věku, pak nejsou tito jedinci trestně odpovědní. V případě závažné trestné činnosti (trestné činy, za něž by připadal v úvahu výjimečný trest, např. vražda) těchto trestně neodpovědných agresorů starších 12 let soud uloží ochrannou výchovu ve zvláštních výchovných zařízeních. Soud může rozhodnout stejně, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší čtrnácti let, která spáchala čin, který by byl jinak trestný.

Agresorovi je třeba dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz -

lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli, šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora.

Protiprávní jednání agresora - šikana může naplnit skutkovou podstatu trestných činů:

- § 146 - ublížení na zdraví
- § 171 - omezování osobní svobody
- § 173 - loupež
- § 175 - vydírání
- § 177 - útisk
- § 185 - znásilnění
- § 187 - pohlavní zneužívání
- § 189 - kuplířství
- § 205 - krádež
- § 228 - poškozování cizí věci
- § 352 - násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci
- § 353 - nebezpečné vyhrožování
- § 354 - nebezpečné pronásledování
- § 355 - hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob
- § 356 - podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod

U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000,- Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu.

Aby byl pachatel trestně odpovědný, musí být splněny tyto podmínky trestní odpovědnosti:

- 1. musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně a jež je společensky nebezpečné*
- 2. protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem*
- 3. mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinná souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek)*
- 4. zavinění pachatele (úmysl, nedbalost)*
- 5. pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 14-ti let a být přičetný.*

Náhrada škody

Nárok na náhradu škody je základním právem poškozeného. Účelem je nahradit škodu, která vznikla v souvislosti s trestným činem. K vymáhání škody má poškozený další procesní práva. Návrh na náhradu škody však nelze podat, bylo-li o něm již rozhodnuto v občanskoprávním nebo obdobném řízení. Při uplatnění nároku na náhradu škody přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce (dědice).

Nárok na náhradu škody je potřeba uplatnit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 43 odst. 3 trestního řádu). Součástí rozsudku je pak vždy výrok o náhradě majetkové škody (§ 228 trestního řádu). Odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu, soud uloží obžalovanému, nebrání-li tomu zákonná překážka, povinnost k náhradě škody.

A) Soud rozhodne o náhradě škody takto (u odsuzujícího rozsudku):

- 1. Uloží obžalovanému zpravidla v rozsudku, aby ji poškozenému **nahradil**, jestliže byl nárok včas uplatněn dle § 43 odst. 3 (§ 228 trestního řádu)*

2. Odkáže poškozeného na občanskoprávní řízení, jestliže dle výsledků dokazování není podklad pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo bylo-li by třeba provádět další dokazování nad rámec trestního řízení (§ 229 odst. 1 trestního řádu).

3. Přízná poškozenému nárok na náhradu škody zčásti a se zbytkem ho odkáže na občanskoprávní řízení (§ 229 odst. 2 trestního řádu)

B) U zprošťujícího rozsudku soud vždy odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních (§ 229 odst. 3 trestního řádu)

Odvolacím prostředkem je vždy podání **odvolání**. U poškozeného se omezuje však pouze na výrok o náhradě škody. Poškozenému nenáleží odvolání proti výroku o vině či trestu odsouzeného. Odvolání je upraveno v § 245 trestního řádu. Podává se do osmi dnů od doručení rozsudku u soudu, který ho vydal.

6.3. Oblast občanského práva

Je-li v souvislosti s šikanou způsobena materiální škoda (např. zničení věcí, oděvů, školních pomůcek apod.), je možno žádat náhradu škody v občanskoprávním řízení. Tohoto řízení se použije též, odkáže-li soud v trestním řízení poškozeného s nárokem o náhradu škody na občanskoprávní řízení. Každý odpovídá za škodu, kterou způsobil porušením právní povinnosti (§ 420 občanského zákoníku).

Způsob a rozsah náhrady

a) Škoda na věcech

Hradí se **skutečná škoda** (roztržené oblečení apod.) a **ušlý zisk** (to, co poškozenému ušlo např. ušlý výdělek při pracovní neschopnosti, poškození počítače apod.). Byla-li škoda způsobena úmyslným trestným činem, z něhož měl pachatel majetkový prospěch,

může soud rozhodnout za podmínek § 442 odst. 2 Občanského zákoníku, že je možno právo na náhradu škody uspokojit z věcí, které z majetkového prospěchu nabyly pachatel.

b) Škoda na zdraví

Při škodě na zdraví se jednorázově odškodňují bolesti poškozeného (**bolestné**) a **ztížení společenského postavení** (§ 444 Občanského zákoníku). Výše odškodnění se stanoví na základě bodového ohodnocení vymezeném v lékařském posudku podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

c) Náhrada při usmrcení

Při usmrcení se hradí peněžítým důchodem:

- 1. náklady na výživu pozůstalým**, kterým zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat (např. placení výživného na děti)
- 2. účelné náklady spojené s léčením**
- 3. přiměřené náklady spojené s pohřbem**, pokud nebyly uhrazeny pohřebním poskytnutým podle zákona o státní sociální podpoře.

Odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání (§ 422 Občanského zákoníku)

Pachatelé šikany (agresoři) jsou mnohdy nezletilí, což může vést k tomu, že nebude splněna jedna z podmínek odpovědnosti a to dostatečná rozumová a volní složka pachatele - tedy že ten, kdo škodu způsobil, nebyl schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání a rozhodnout se pro tu, která je v souladu s právem.

Po dětech (např. nižšího věku), kteří ještě plně nechápou důsledky svého jednání, by proto nebylo spravedlivé žádat náhradu škody. Aby tímto faktem nebyl ohrožen nárok na náhradu škody poškozeného, stanoví občanský zákoník v § 422 odst. 1, že není-li ten, kdo způsobil škodu pro nezletilost nebo pro duševní poruchu, schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled.

Pokud nezletilý byl schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, v reálu může jen stěží škodu nahradit, proto podle zákona odpovídá s ním společně

a nerozdílně opět ten, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled. Subjekty odpovědnosti podle § 422 Občanského zákoníku jsou jednak ti, kdo zanedbali dohled (dozor), založený zákonem či úředním rozhodnutím, jednak nezletilí či ti, kteří jsou stíženi duševní chorobou.

Ti, kdo zanedbali dohled (dozor) jsou zejména rodiče, resp. osvojitelé, opatrovník pěstouni, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 odst. 1 zákona o rodině. Navštěvují-li žáci školu, potom povinnost dohledu přechází na školu (v době vyučování, ale i o přestávkách, na školních akcích apod.).

Odpovědnost se pak může projevit v této formě:

1. Dohlížející (škola v době vyučování, popř. rodiče), tak nezletilí jsou odpovědní společně a nerozdílně (solidárně), jsou-li splněny předpoklady odpovědnosti jak u nezletilých, tak u dohlížejících (např. povinnost dohledu nad nezletilými trvá až do jejich 18-ti let), mezi sebou se vypořádají podle své účasti na škodě. (§ 439 Občanského zákoníku)

2. Nezletilí (bez ohledu na věk) odpovídají výlučně, pokud byli schopni posoudit následky svého jednání a ovládnout je, a ten, kdo měl nad nimi vykonávat dohled, prokáže, že náležitý dohled nezanedbal.

3. Dohlížející je odpovědný výlučně, není-li nezletilý vůbec schopen toto jednání ovládnout či posoudit jeho následky (např. velmi malé děti).

Ten, kdo byl povinen dozor vykonávat, se odpovědnosti za škodu může zprostit, pokud prokáže, že dohled nezanedbal. Náležitým dohledem se nerozumí stálé hlídání nezletilého, ale učinění přiměřených opatření, která je třeba posuzovat vždy v konkrétním případě.

Škola odpovídá poškozenému za škodu jako právnická osoba, ta pak následně vymáhá nárok na zaměstnanci, který dohled zanedbal v rámci pracovněprávního poměru. Škodu je potom možno vymáhat buď na škole (došlo-li by ke škodě v době, kdy škola měla povinnost dohledu) a pokud by se tato zbavila odpovědnosti (prokázala by, že nezanedbala dozor), pak přímo na pachateli, resp. jeho zákonných zástupcích.

Zvláštní druh odpovědnosti je uveden v zákoně č. 82/1998 Sb. o **odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci** rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Jedná se o zvláštní druh odpovědnosti, který nastupuje v případě nesprávného úředního postupu či rozhodnutí při výkonu veřejné správy (tj. buď státní správy či samosprávy). Ten by přicházel v úvahu zejména při výkonu veřejné správy ve školství, ale i v trestním řízení apod.

Ochrana osobnosti

Při šikanování často dochází k slovnímu napadání, urážkám, ponižování před ostatními apod.. Zde přichází v úvahu ochrana osobnosti dle občanského zákoníku. Jsou známy případy, kdy se oběť šikany (respektive její rodiče) domáhají vyšetření šikany, potrestání agresorů a vyvození důsledků ve škole. Mohou se stát terčem dalších útoků ze strany pedagogů či ředitele, kteří odmítají odpovědnost za šikanu a kteří oběti obviňují z toho, že šikanu zveličují, přehánějí apod. Stávají se tak paradoxně „dvojí oběť“ jednak přímé šikany a následné šikany ze strany ostatních spoluobčanů či školního vedení. Mnohdy útoky a urážky dosáhnou takové intenzity (např. výslovné urážky, jednoznačně nepravdivé informace, použití tisku, televize apod.), kdy je snižována lidská důstojnost či vážnost osoby ve společnosti, a je tak zasahováno do práva na ochranu osobnosti. Jedná se zejména o různé pomlouvání, rozšiřování nepravdivých informací o poškozeném či jeho rodičů, osočování.

Ochranu osobnosti poskytuje vedle práva trestního zejména právo občanské v § 11 Občanského zákoníku. Fyzická osoba má právo na ochranu osobnosti, zejména života, zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevu osobní povahy.

V souvislosti se šikanou přichází v úvahu ochrana těchto osobnostních práv:

a) Právo na tělesnou integritu (ochrana života a zdraví)

b) Právo na osobní svobodu – ochrana je poskytována též jinými právními předpisy (např. trestní zákon)

c) *Právo na občanskou čest a důstojnost - ochrana spočívá zejména v zákazu neoprávněných zásahů na cti či důstojnosti. Při urážce na cti se vyžaduje, aby pomluva či jiný zásah byly nepravdivé a dosáhly určité intenzity, která je schopna snížit vážnost napadené osoby ve společnosti.*

d) *Právo na podobu a právo k podobizně (podobiznou je jakékoliv hmotné zachycení člověka např. obrazem, fotografií)*

e) *Právo na slovní projevy (právo uplatnit svůj slovní projev)*

f) *Právo na soukromí - právo jednotlivce rozhodnout, v jakém rozsahu mají být skutečnosti týkající se jeho soukromého života zpřístupněny ostatním. Právo na soukromí může ohrozit zveřejnění či rozšíření nejen nepravdivých, ale i pravdivých informací.*

Jednotlivé **prostředky ochrany osobnosti** uvádí § 13 Občanského zákoníku. Fyzická osoba má žalobou na ochranu osobnosti právo domáhat se zejména:

1. *aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti*
2. *aby byly odstraněny následky těchto zásahů*
3. *aby jí bylo poskytnuto přiměřené zadostiučinění (tím může být nejen např. veřejná omluva, ale i peněžité zadostiučinění v případě, že byla značně snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti). Výši škody určí soud s přihlédnutím k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k porušení práva došlo.*

Kdo neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti **způsobí škodu (materiální)**, např. v důsledku pomluv dojde ke ztrátě zaměstnání, odpovídá za ni podle ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. Tato většinou materiální škoda přistupuje k morální újmě, která byla způsobena zásahem do práva na ochranu osobnosti a náhradu za tuto škodu lze požadovat vedle peněžitého zadostiučinění.

Náhradu škody je třeba uplatnit u soudu (podáním žaloby) do určité doby - nejpozději do dvou let ode dne, kdy se poškozený dozví o škodě a o tom, kdo za ni odpovídá. Jinak se nárok promlčí. Nejpozději se právo na náhradu škody promlčí za tři roky, a jde-li o škodu způsobenou úmyslně, za deset let ode dne, kdy došlo k události, z níž škoda vznikla; to neplatí, jde-li o škodu na zdraví.

7. EMPIRICKÁ ČÁST

K palčivým problémům dnešní doby nepochybně patří šikanování, které se v plné síle začíná projevovat už v nejmladší generaci mezi žáky základních škol, a dokonce i škol mateřských. Šikana už zdaleka není jen doménou středních škol a učilišť. Věk agresorů se snižuje a jejich činy jsou stále brutálnější. Úmyslně ubližují nejen chlapci, ale i děvčata. Ani prostějovské děti nejsou výjimkou.

Předmětem tohoto průzkumu je hlavně ověření nebo spíše zjištění míry zkušeností a věku, v kterém se dnes děti dostávají do kontaktu s šikanou a agresí. Dále je to zjištění zda se rodiče dostatečně zajímají o své děti, zda jsou dobře informováni jaké mají jejich děti volnočasové aktivity a s jakými kamarády se stýkají. Rodiče svým jednáním také mohou působit jako prevence proti šikaně. Dalším cílem je zjištění míry negativního vlivu médií na chování dětí a mládeže a také zjištění zda se agresivní chování vyskytuje více u chlapecké populace či u dívčí populace.

7.1. Metoda průzkumu

Průzkum byl proveden anonymně dotazníkovou metodou. Dotazník nám umožňuje získávat informace a shromažďovat příslušná data od respondentů prostřednictvím písemně formulovaných otázek. Dotazníkem se obracíme na větší skupinu respondentů, v tomto případě na žáky a studenty Reálného gymnázia a základní školy v Prostějově a na žáky Základní školy Dr.Horáka také v Prostějově.

„Z hlediska cíle a hypotézy stylizujeme jednotlivé otázky a zaměřujeme je na podstatné stránky a aspekty zkoumaných problémů.“ (Skalka a kolektiv, Praha,1989)

Proto otázek v dotazníku nemá být příliš mnoho, jelikož jejich větší počet pak vede k povrchnímu zodpovězení, čímž trpí nejen kvalita odpovědí, a tím i kvalita závěrů.

Dotazníková metoda nám umožní potvrdit či vyvrátit hypotézu s přihlédnutím k zaměření průzkumu. Dotazník byl zpracován písemně a rozdán respondentům prostřednictvím pověřené osoby – pedagogického pracovníka a prostřednictvím žáků a studentů.

Strukturovaný dotazník

Dotazníkem zjišťované skutečnosti

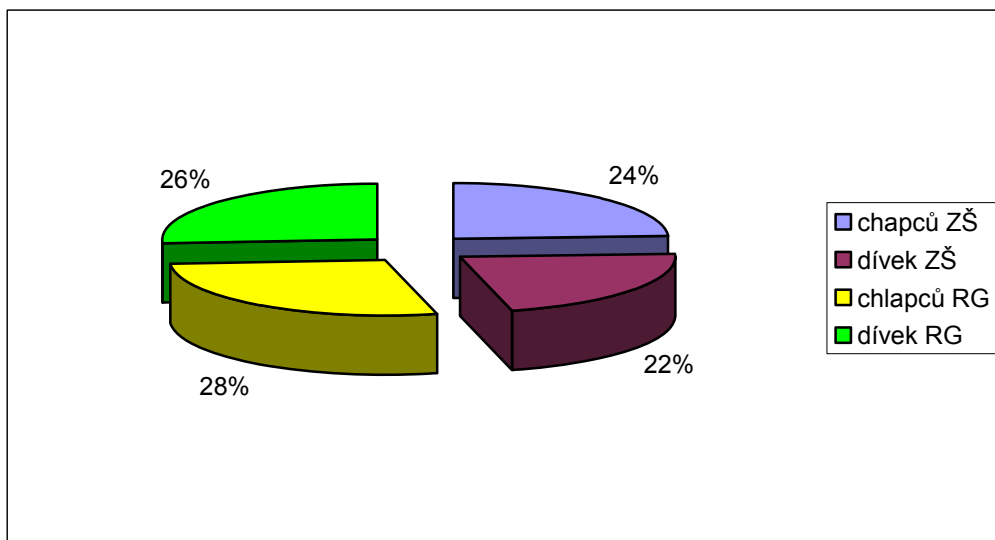
- Pohlaví, věk, třída.
- Zjištění, jsou-li ve škole na děti kladeny velké nároky.
- Mají-li ve třídě dobrého kamaráda.
- Jaký mají prospěch z chování.
- Četnost chození za školu.
- Zda byly svědkem ubližování jinému spolužákovi.
- Frekvence a místo šikany.
- Pohlaví agresora.
- Zjištění informovanosti a pomoci druhých osob.
- Názor na pomoc ze strany rodičů, školy nebo jiných osob či institucí.
- Zjištění zda jedinec je sám obětí šikany.
- Názor na potrestání agresora.
- Množství hodin strávených u televize a u počítače.
- Názor, jestli mají média špatný vliv na chování dětí a mládeže.
- Množství zkušeností s ubližováním po internetu a po telefonu.
- Zjištění vztahů dětí s rodiči:
 - zda rodiče diskutují s dětmi, co je zajímavé.
 - zda jsou rodiče informováni o dětech, kde jsou a co dělají.
 - zda rodiče znají přátele dětí, se kterými tráví volný čas.
 - zda se rodiče zajímají o činnost dětí ve škole.
 - zda se rodiče zajímají o aktivity dětí ve volném čase.
 - zda mají rodiče na děti čas.

7.2. Analýza zjištěných výsledků a jejich hodnocení

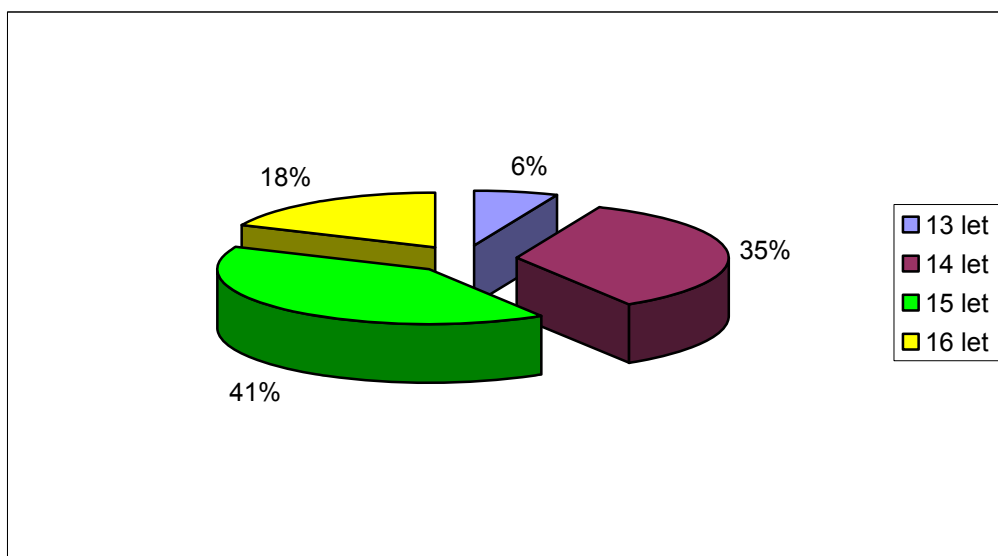
Provedené šetření dotazníkovou metodou potvrdilo, že shromáždění údajů od většího počtu osob se z mnoha důvodů jeví jako nejlepší řešení. Bylo respondováno 141 dotazovatelů základní školy 9. tříd a reálného gymnázia 1.ročníku. Níže uvedené

grafy dokládají přehled respondovaných dětí základní školy a reálného gymnázia a dále poměr věkových kategorií dětí.

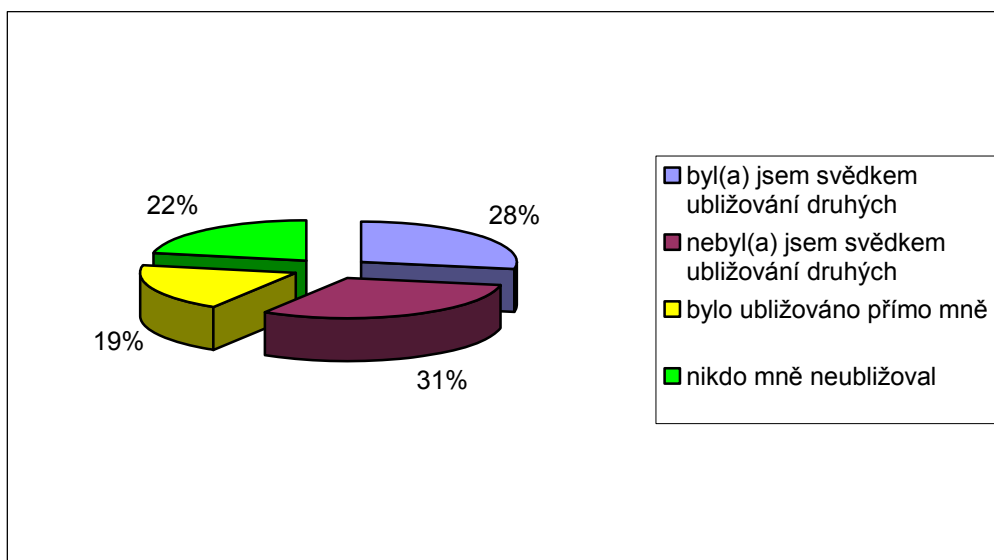
Přehled respondovaných dětí (základní škola, reálné gymnázium)

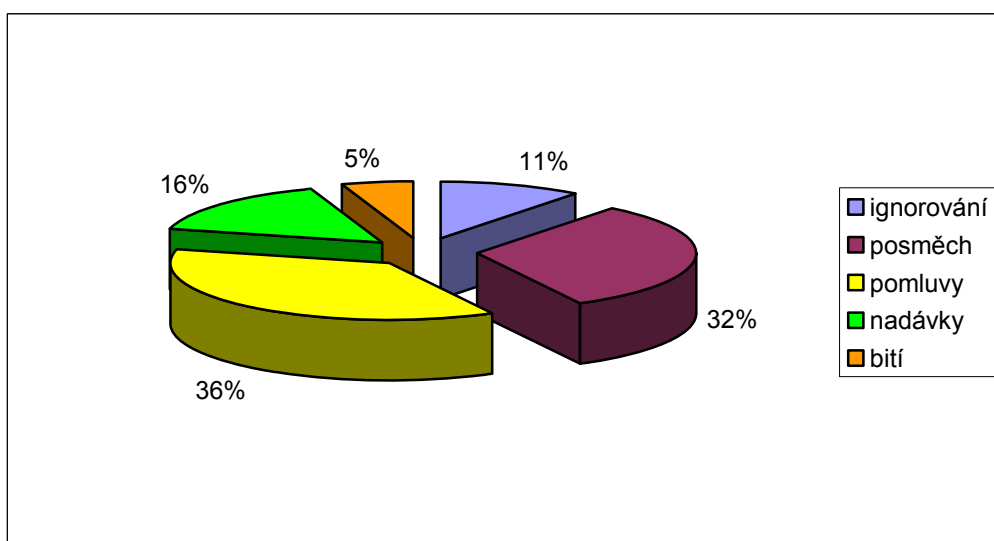
Přehled respondovaných dětí podle věkových kategorií

V dotazníku mládež označila zda byli svědkem toho, že je ubližováno jinému spolužákovi jinými spolužáky ze školy a zda někdo ubližoval přímo dotazovanému. V grafu je vidět, že 19 % dotazovaných bylo přímo ubližováno a 28 % dotazovaných byli svědky ubližování jiných žáků.

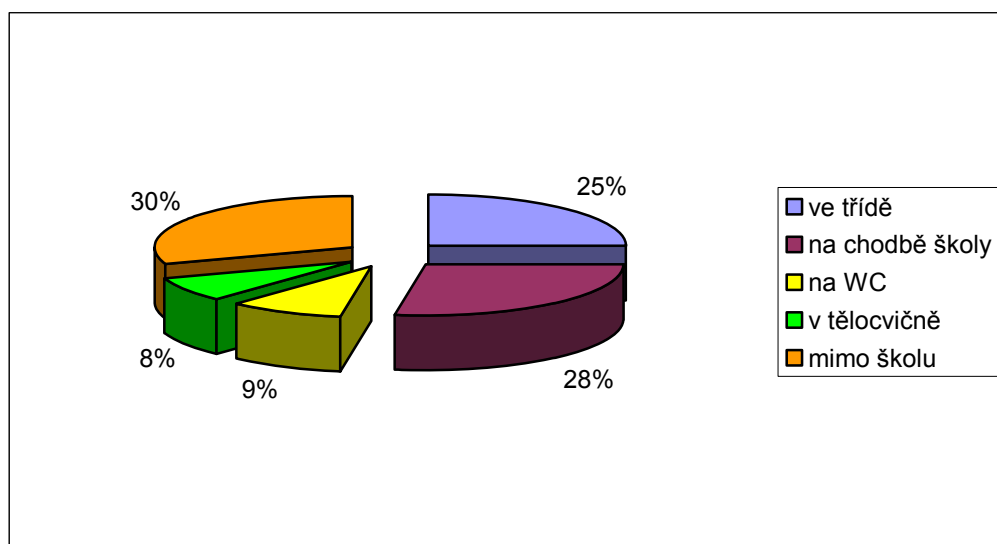

Procentuální znázornění nejčastějších způsobů ubližování

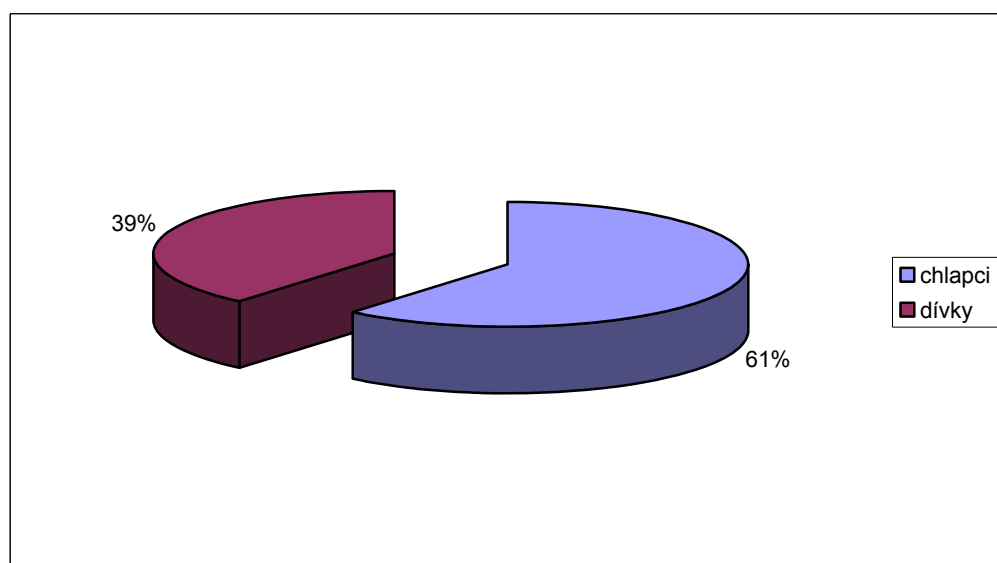
Průzkum ukázal, v kterém prostředí dochází k nejčastějšímu ubližování mezi žáky. Stojí za povšimnutí, že nejvíce dochází k ubližování ve třídě a na chodbě školy a mimo školu. Pravděpodobně dochází k ubližování, když jsou děti mimo školu a ve třídě nebo na chodbě školy o přestávce bez dozoru.

Prostředí nejčastějšího ubližování

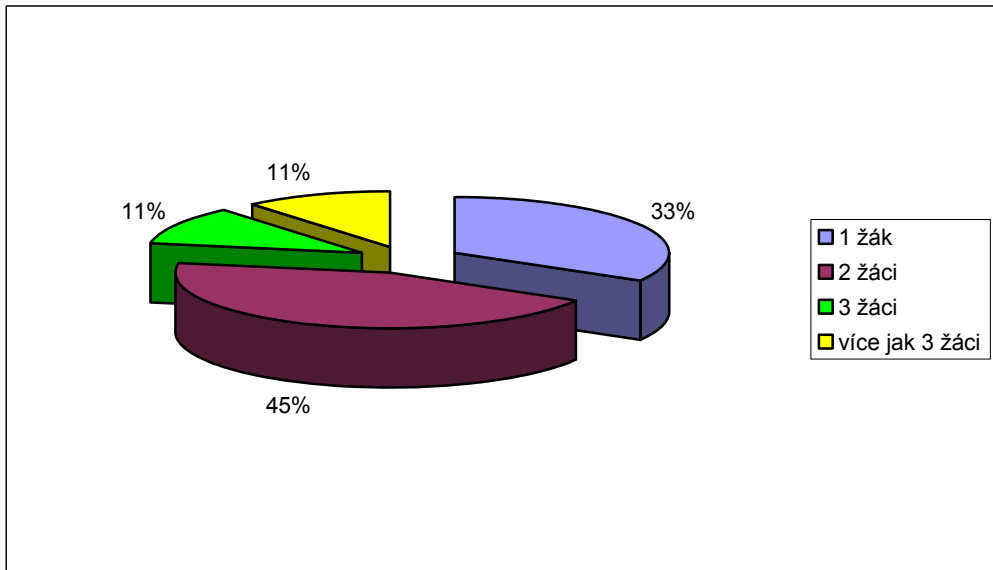

Jedním z ukazatelů průzkumu bylo ověřit, zda se agresivní chování více projevuje u chlapecké nebo u dívčí populace. A také jsem zjistil, jaký průměrný počet dětí se účastní ubližování a agresivního chování vůči dotazovaným osob.

Výskyt agresivního chování podle pohlaví

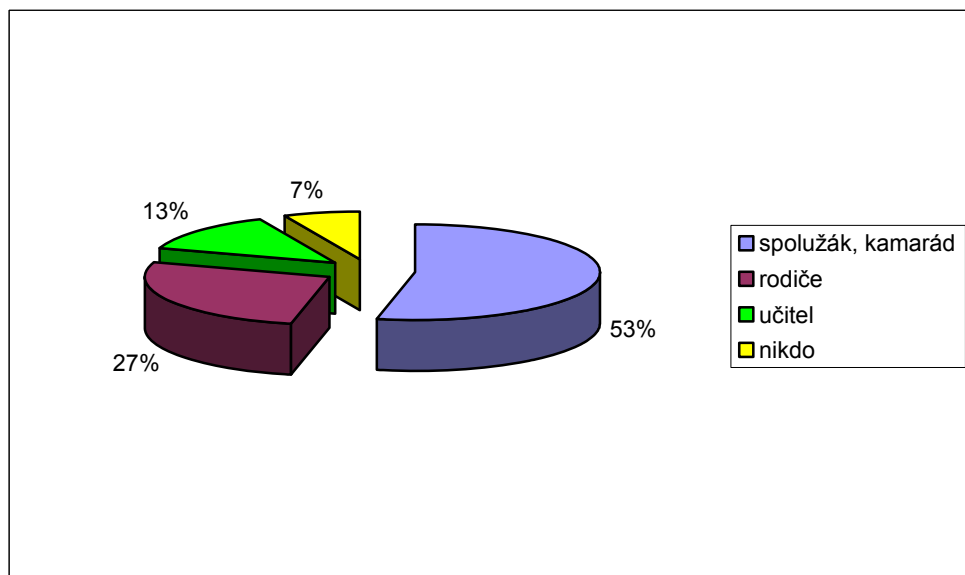

Počet žáků podílejících se na agresivitě

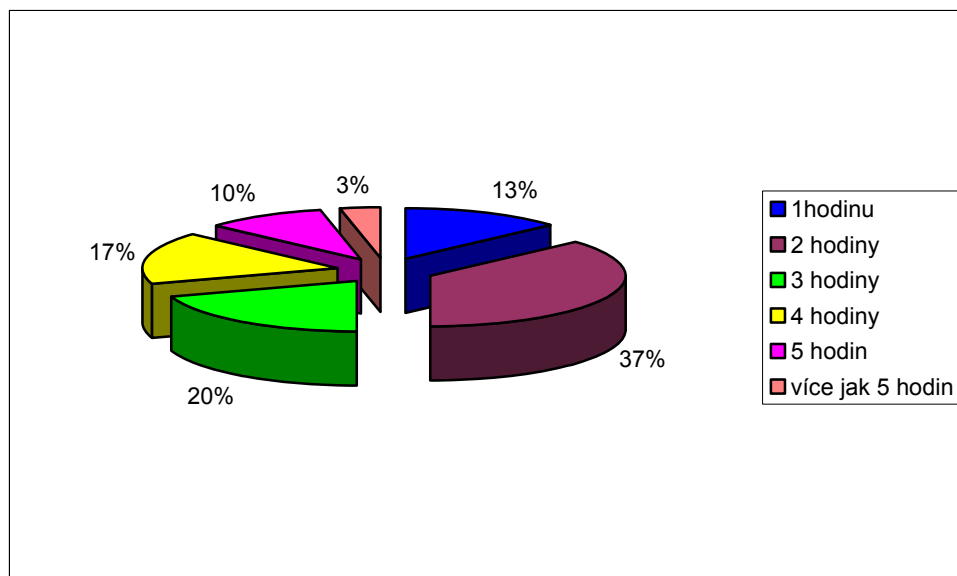
Z výše uvedeného grafu je jasně vidět, že agresivita je většinou záležitostí jednoho nebo dvou jedinců.

V dalším grafu je znázorněno, na koho by se mládež nejlépe obrátila o pomoc a s kým by si promluvila, pokud by měla nějaký problém s šikanou.

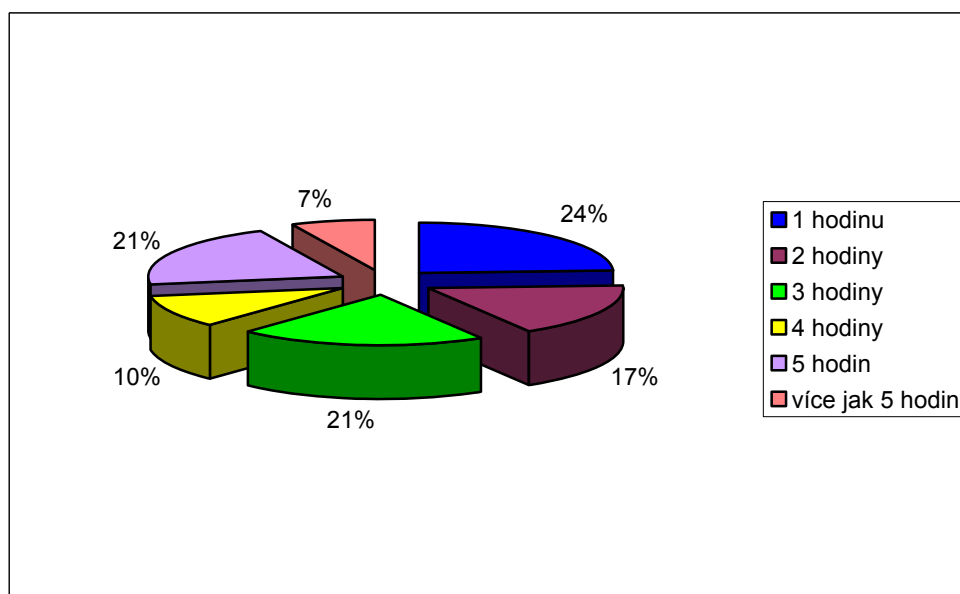

V následujících grafech je procentuálně znázorněno, kolik hodin denně stráví mládež u televize a u počítače a také názor mládeže zda mají média špatný vliv na chování .

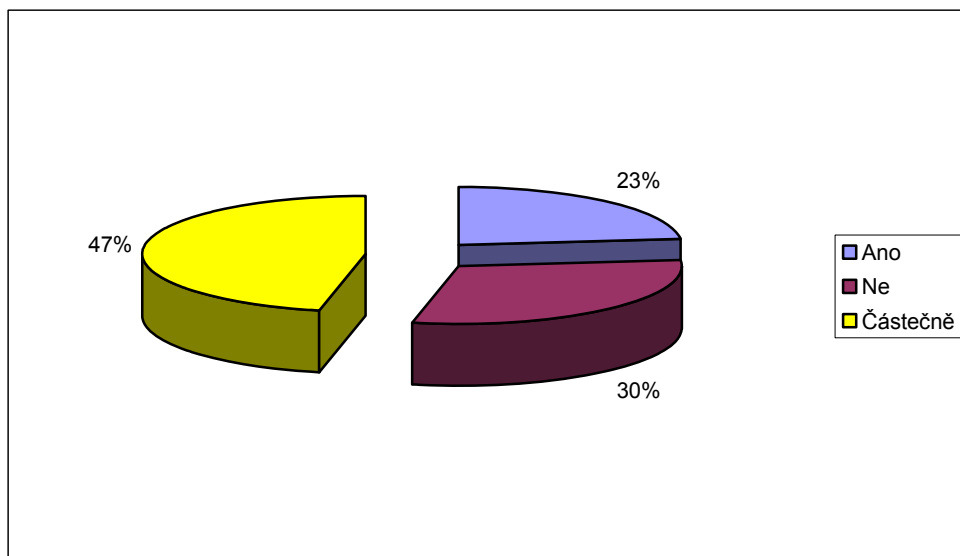
Televize

Počítač

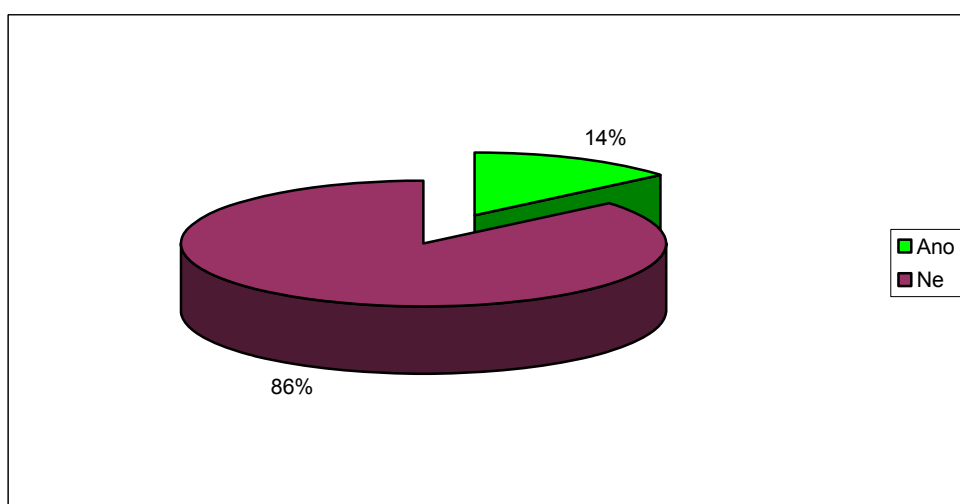

Vliv hromadně sdělovacích prostředků na chování dětí a mládeže

V dalším grafu je znázorněno zda se mládež někdy setkala s ubližováním po internetu, po telefonu (zasílání urážlivých a zastrašujících e-mailů nebo sms zpráv nebo nahrávání a publikování ponižujících videí a nahrávek).

Zkušenosti s ubližováním po internetu a po telefonu

Dalším hlavním ukazatelem průzkumu bylo zjištění vztahu mezi dětmi a rodiči a míra zájmu rodičů o své děti. Od raného dětství až do dospívání má prvotní odpovědnost za výchovu a ochranu dětí rodina. Mají-li děti dospět v plné a harmonické osobnosti, měli by vyrůstat v dobrém rodinném prostředí v atmosféře štěstí, lásky a porozumění. Rodina je první kolektiv, ve kterém se učí dítě žít. Dítě se v tomto přirozeném prostředí též prostřednictvím rodinné výchovy učí výchovným postojům na základě vlastních zkušeností a vztahu k vlastním rodičům.

Ve své práci jsem zjistil, že stále existují děti, kterým není věnovaný dostatečný zájem ze strany rodičů. V průzkumu děti označily, jak jednotlivé věty v dotazníku (viz. tabulka níže) přesně vystihují jejich rodinný život.

Míra zájmu rodičů o své děti a vztah rodičů ke svým dětem (%)

	Úplně	Docela dobře	Ne moc dobře	Vůbec
Často si s rodiči povídám o tom, co mě zajímá	20%	49%	19%	12%
Rodiče obvykle vědí, kde jsem a co dělám	28%	33%	34%	5%
Rodiče znají moje přátele, se kterými trávím volný čas	18%	34%	38%	10%
Rodiče se zajímají o mou práci ve škole	31%	36%	22%	11%
Rodiče se zajímají o mé aktivity ve volném čase	17%	39%	27%	17%
Rodiče mají na mě čas	18%	41%	25%	16%

Shrnu-li výsledky šetření, lze konstatovat, že hypotéza:

- *na chování dětí a mládeže, a s tím spojenou agresivitu, mají negativní vliv média se potvrdila. Z výzkumu vyplynulo, že 23 % respondentů má názor, že média mají špatný vliv na mládež, 47 % respondentů si myslí, že média ovlivňují mládež jen částečně, ale stále je mnoho těch (30 %), kteří myslí nebo si vůbec neuvědomují, že média na ně mají negativní vliv. V dalších grafech je znázorněno, že mládež až příliš mnoho hodin denně stráví u televize a u počítače, což zrovna neprospívá zdravé výchově.*

- *dobrý vztah mezi dětmi a rodiči a více zájmu rodičů o své děti může ovlivnit míru agresivity a šikany se také potvrdila. Výzkum ukázal, že stále existují děti, kterým není věnován dostatečný zájem ze strany rodičů. Vztah mezi dětmi a rodiči a míra zájmu rodičů o své děti může ovlivnit agresivitu a šikany a příkladné chování a jednání působí jako prevence. Kladný přístup k dětem ze strany rodičů, a to převážně v oblasti organizace volného času a zájmu o dítě a vedení ke zdravému způsobu života, působí na chování a jednání dětí v pozdějším věku a může ovlivnit výskyt agrese a šikany u mládeže.*
- *agresivita a šikana se více vyskytuje mezi chlapci než mezi děvčaty se též potvrdila. Z výzkumu vyplynulo viz graf – *Výskyt agresivního chování podle pohlaví*, že agresivita a šikana se více projevuje u chlapců (61 %) než u dívek (39 %).*

V těchto různých situacích může pomoci „ *Sociální pedagogika* „, která řeší i otázky mimoškolní a mimorodinné výchovy přes otázky celoživotní výchovy až k problematice sociální práce v terénu, zaměřené na nepřizpůsobivé jedince z řad dětí, mládeže i dospělých. Praktické uplatnění by měla v souvislosti s utvářením zdravého životního způsobu populace - primární prevence, tak i v souvislosti s vyhledáváním potencionálně sociálně patologicky jednajících lidí - sekundární prevence. V praxi může jít o spolupráci se středisky prevence, pedagogicko-psychologickými poradnami, linkami důvěry apod.

Sociální pedagogika v problematice agresivity a šikany mládeže by napomohla hledat způsoby, jak ovlivňovat děti a mládež, aby chtěli a aby byli schopni a připraveni porozumět nejen této oblasti, ale i vyrovnávat se a řešit jejich krizové životní situace a problémy spojené výchovou a dospíváním.

ZÁVĚR

Jsme na začátku 21. století a ptáme se, jaké bude to příští, jaký bude život, jaké problémy přinese a jak se na ně připravit. Zdá se, že to bude ještě výrazněji století počítačové a audiovizuální techniky, ve kterém jedním z hlavních prostředků úspěšné existence bude zdraví, aktivita a vytrvalost. Příchodem nových technologií se budeme všichni stále setkávat s novými druhy šikany, využívající tyto technologie k negativnímu chování.

Problém šikany na našich školách vždy byl, je a bude. Nezáleží jen na pedagogických pracovnících, ale i na celé společnosti, jak se k tomuto sociálně patologickému jevu staví. V současné době již existuje teoretický podklad pro vytvoření fungujícího celostátního systému bojujícího proti šikaně. Snahou odborníků je tedy zasvětit širokou veřejnost do řešení tohoto problému a odborně vyškolit pracovníky všech školských zařízení. Cílem je využití teorie v praxi.

Negativní jednání zvané „šikana“ je mezi spolužáky v dnešní době bohužel zcela běžným jevem vyskytujícím se skoro na každé škole. Dětská agresivita je celkově velkým problémem. Problém šikany je v České republice znám již několik let a postupem času se projevoval v různých podobách a intenzitách. V současné době se však tento jev posunul do období mladšího školního věku a přibývá v něm stále větší bezohlednosti a brutality mezi dětmi. Počáteční formy šikanování lze dnes nacházet téměř všude a statistiky ukazují, že tisíce dětí se již se šikanou někdy setkalo a že denně přicházejí do školy se strachem z ústrků, z posměchu a ponižování, z bití, fyzického násilí a dalších negativních projevů.

Mezi školáky, ale nejen mezi nimi, je poměrně dobře známo, že pravděpodobnost, že se mladý člověk stane obětí šikany, je vyšší, pokud vykazuje nějakou odlišnost v porovnání se svými vrstevníky. Již samo vyrovnávání se s vlastní odlišností působí dětem mnohdy velké problémy. Pokud se však v tomto období objeví ještě odmítání svými vrstevníky či spolužáky, pak mohou vzniknout škody, které je velmi obtížné v dospělosti napravit.

Je velmi důležité, aby problém šikany byl co nejdříve vymícen z našich škol a bylo pro děti vytvořeno příjemné prostředí, ve kterém se budou cítit bezpečně. Alespoň snaha o minimalizaci tohoto negativního jevu by byla přínosem pro všechny zúčastněné osoby a především děti.

Výskyt tohoto problému rovněž nevyloučí sebelepší výchova ani prevence. Ale výrazně může snížit riziko. A o to zejména jde.

Tato práce by měla být přínosem pro ty, které se již se šikanou setkali nebo pro ty, kteří chtějí tomuto negativnímu jevu zabránit. V praxi může být např. využitelná v oblasti práce metodiků prevence, především v metodické a vzdělávací činnosti, poskytování poradenských služeb, osvětové činnosti v oblasti zdravého životního stylu a prevence sociálně patologických jevů. Dále může být také využitelná při práci Policie České republiky – Preventivní informační skupiny, která spolupracuje s veřejností, přispívá k ochraně, bezpečnosti osob a majetku, zabývá se prevencí kriminality a sociálně patologických jevů.

Resumé

Diplomová práce pojednává o současné problematice šikany a agrese, zvláště o nejvíce ohrožené skupině, a to o dětech a mládeži. Seznamuje s možnými riziky a úskalími spojenými s tímto negativním chováním.

Celá práce je rozdělena do sedmi témat. První část charakterizuje šikanu a agresivitu, a jejich projevy, znaky, formy a stádia. Druhá část se zabývá nejčastějšími příčinami šikany a agrese, a to hlavně vlivy jako jsou média, vrstevníci, kyberšikana, alkohol, rodiče a škola. Další část se zajímá o následky u oběti a u skupiny, na ni navazuje kapitola o pomoci ze strany rodičů a školy, kapitola o diagnostice, vyšetřování a nápravě šikany. Dále tato práce v dalších tématech představuje primární, sekundární a terciální prevenci, školní prevenci, programy proti šikanování a Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež v Prostějově. V závěrečných tématech připomíná jaký velký vliv má na výchovu dětí a mládeže rodina a škola, hlavně v období růstu a dospívání. Poslední část je věnována legislativě, jejímu vývoji, faktech o trestním postihu v souvislosti s šikanou a agresivitou mládeže.

Závěr diplomové práce je věnován výzkumu, který byl proveden dotazníkovou metodou, jeho analýze zjištěných výsledků a jeho hodnocení .

Anotace

Diplomová práce „Agresivita a šikana u školní mládeže“ popisuje současnou problematiku tohoto negativního chování, zvláště nejvíce ohrožené skupiny, a to dětí a mládeže v naší společnosti, seznamuje s možnými riziky a úskalími. Dále poukazuje na možné druhy prevencí, na příčiny vzniku šikany mládeže. Tato práce má upozornit na možnosti pomoci obětem šikany, boje proti šikaně a s tím spojenou i legislativu. V práci je zdůrazňován velký vliv rodiny a školy na výchovu dětí a mládeže hlavně v období růstu a dospívání, kdy jsou naše děti nejvíce ohroženy sociálně patologickými jevy. V diplomové práci je poukazováno na míru zkušeností a praxe dětí s šikanou a nastíněn obraz této problematiky v naší společnosti .

Klíčová slova

Agrese, šikana, mládež, rodina, škola, prevence, pomoc

Anotation

Diploma work „Aggression and bullying in school children“ describes the current issue of negative behavior, particularly the most vulnerable groups, children and youth in our society, familiar with the potential risks and pitfalls. Also points to the possible modes of prevention, the causes of bullying youth. This work is to highlight the help available to victims of bullying, anti-bullying and the resulting legislation as well. The work emphasized the strong influence of family and school education for children and young people especially in times of growth and adolescence, when our children are most vulnerable socially pathological phenomena. The thesis is referred-to measure the experience and practice of children with bullying and outlined the picture of the problem in our society.

Keywords

Aggression, bullying, youth, family, school, prevention, assistance

Seznam použité literatury

Právní předpisy

1. Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině
2. Zákon č. 40/1963 Sb., občanský zákoník
3. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
4. Zákon č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním
5. Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů
6. Zákon č. 200/1990 Sb., zákon o přestupcích
7. Zákon č.82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem
8. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 24246/2008-6 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Literatura

9. Erb Helmut H., Násilí ve škole, 1.vydání, Praha: Amulet, 2000, ISBN 80-86299-22-8
10. Kolář Michal, Skrytý svět šikanování ve školách, Praha, Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1
11. Kolář Michal, Bolest šikanování, Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-014-3
12. Králiková Marie / Singerová-Nečesananá Jarmila, Rodina a škola ve výchovné spolupráci: Praha, SPN, 1985
13. McLuhan, M., Jak rozumět médiím. Praha: ODEON. 1991
14. Náchodský Zdeněk / Honzík Jaroslav, Umíte se bránit, 1. vydání, Praha: Naše vojsko, 1987
15. Pöthe Petr, Dítě v ohrožení, 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, ISBN 80-86103-21-8
16. Říčan Pavel, Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9
17. Sak, P., Proměny české mládeže. Praha: Petrklíč. 2000
18. Skála Jaroslav a kolektiv, Závislost na alkoholu a jiných drogách, 1. vyd. Praha: Avicenum, 1987
19. Vaníčková E., Cesta za poznáním šikany, šikanování mezi dětmi, Praha: Jakub Mrázek, 2002, ISBN 80-238-9448-X

Internetové zdroje

20. <http://www.podaneruce.cz>
21. <http://www.poradenskecentrum.cz>
22. <http://www.minimalizacesikany.cz>
23. <http://brebarbora.sblog.cz>
24. <http://www.insoma.cz>
25. <http://cs.wikipedia.org>
26. <http://www.drogy.net>
27. <http://www.slovník-cizich-slov.cz/>

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č.1 - DOTAZNÍK

Dotazník

(anonymní)

Pohlaví: chlapec
 dívka

Věk:

Třída/ročníku:

 základní škola

Třída

 střední škola / učiliště

Ročník

1) Jsi rád(a) v své třídě? Označuj známku od jedničky do pětky:

Ano Ne

1 2 3 4 5

2) Jsou na tebe ve škole kladeny velké nároky?

Ano Ne Částečně

3) Máš ve třídě dobrého kamaráda? Ano Ne

4) Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?

a. Jedničku b. Dvojku c. Trojku

5) Chodíš za školu?

a. Nikdy

c. Ano, více jak 1x měsíc

b. Ano, méně jak 1x měsíc

d. Každý týden

6) Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Ano Ne

7) Ubližoval nebo ubližuje někdo ze školy tobě?

Ano Ne

8) Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)

Ignorování — posměch — pomluvy — ponižování — nadávky — bití — fackování — rány
pěstí — kopání

Jinak — jak?

9) Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno:

a. Téměř každý den

b. Téměř každý týden

c. Asi jednou do měsíce

8) Kde se to děje?

ve třídě — na chodbě — v šatně — na WC — v jídelně — v družině — cestou do školy nebo
ze školy — v tělocvičně — na hřišti

Pokud jinde, tak kde?

9) Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?

Dívka Chlapec

Kolik je těch, kteří ti ubližují? 1 2 3 Více než 3

- 10) Řekl(a) jsi o tom někomu? Ano Ne
- 11) Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)? Ano Ne
- 12) Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele? Ano Ne
- 13) Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval? Ano Ne
- 14) Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům? Ano Ne
- 15) Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak?
-

- 16) Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují? Ano Ne
- 17) Zkusil(a) jsi se bránit? Ano Ne
- 18) Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?
-

- 19) Kolik hodin denně strávíš u televize?.....
- 20) Kolik hodin denně strávíš u počítače?.....
- 21) Myslíš si, že média (televize, internet aj.....) mají špatný vliv na chování dětí a mládeže, a s tím spojenou agresivitu?

Ano Ne Částečně

- 22) Setkal jsi se někdy s ubližováním po internetu, po telefonu (zasílání urážlivých a zastrašujících e-mailů nebo sms zpráv nebo nahrávání a publikování ponižujících videí a nahrávek). A jakým způsobem?

Ano Ne Uveď způsob:.....

- 22) Jak přesně vystihují následující věty tvůj rodinný život?

	Úplně	Docela dobře	Ne moc dobře	Vůbec
Často si s rodiči povídám o tom, co mě zajímá				
Mí rodiče obvykle vědí, kde jsem a co dělám				
Mí rodiče znají moje přátele, se kterými trávím volný čas				
Mí rodiče se zajímají o mou práci ve škole				
Mí rodiče se zajímají o mé aktivity ve volném čase				
Moje rodiče mají na mě čas				